

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Klassiõpetaja õppekava

Pärli Pärn

KLASSIÕPETAJATE ARVAMUSED JA KOGEMUSED RAHATARKUSE
ÕPETAMISEST I KOOLIASTMES
Magistritöö

Juhendajad: loodusteaduste didaktika nooremlektor Aigi Kikkas,
algõpetuse nooremlektor Külli Hiiemäe-Metsar

Tartu 2023

Kokkuvõte

Klassiõpetajate arvamused ja kogemused rahatarkuse õpetamisest I kooliastmes

Kuigi klassiõpetajatel on suur vastutus esimese kooliastme õpilaste rahaliste teadmiste, oskuste, hoiakute ja harjumuste kujundamisel, ei teata nende mõtteid rahatarkuse õpetamise osas. Sellest tulenevalt oli töö eesmärk teada saada klassiõpetajate arvamustest ja kogemustest rahatarkuse õpetamisest põhikooli esimese kooliastme tundides. Selleks viidi läbi poolstruktureeritud intervjuud seitsme klassiõpetajaga üle Eesti ning saadud andmeid analüüsiti kvalitatiivse induktiivse sisuanalüüsi meetodiga. Uuringust selgus, et klassiõpetajate arvates aitab rahatarkuse õpetamine kujundada rahateadlikku inimest mitmekülgsede oskuste ja ühiskonnas aktsepteeritud väärtustega. Uuritavad õpetavad rahaga seotud teemasid praktiliste meetodite kaudu, kasutades erinevaid spetsiaalselt rahatarkuse õpetamisele suunatud materjale. Rahatarkuse õpetamist mõjutab nende sõnul õpetaja ettevalmistus, õppematerjalide olemasolu ning kooli ja riigi tugi. Kõige rohkem aga sõltub see õpetaja isiklikust huvist, millega on kõik nimetatud tegurid seotud.

Võtmesõnad: rahatarkus, põhikooli esimene kooliaste, klassiõpetajate arvamused, klassiõpetajate kogemused

Abstract

Elementary School Teachers' Opinions and Experiences of Teaching Financial Literacy in Elementary School

Although elementary school teachers are responsible for shaping students' financial knowledge, skills, attitudes, and habits, little is known about their thoughts on teaching financial literacy. This study aimed to explore elementary school teachers' opinions and experiences teaching financial literacy. Semi-structured interviews were conducted with teachers, and the data were analyzed using a qualitative inductive content analysis method. The study revealed that teaching financial literacy helps shape financially conscious individuals. The participants use practical methods, utilizing materials designed for financial education. The teaching of financial literacy is influenced by teacher preparation, the availability of study materials, and the support of the school and the state. However, it mostly depends on the teacher's interest, to which all the factors mentioned are related.

Keywords: financial literacy, elementary school, elementary school teachers' opinions, elementary school teachers' experiences

Sisukord

Sissejuhatus	5
1. Teoreetiline ülevaade	6
1.1. Rahatarkuse olemus ja olulisus	6
1.2. Rahatarkus koolisüsteemis	7
1.3. Rahatarkuse õpetamise olulisus I kooliastmes	8
1.4. Rahatarkuse õpetamine I kooliastmes	9
1.5. Rahatarkuse õpetamist mõjutavad tegurid I kooliastmes	11
1.6. Töö uurimisprobleem, eesmärk ja uurimisküsimused.....	13
2. Metoodika.....	14
2.1. Valim	14
2.2. Andmekogumine	15
2.3. Andmeanalüüs.....	16
3. Tulemused	17
3.1. Rahatarkuse õpetamise olulisus klassiõpetajate hinnangul	17
3.2. Klassiõpetajate kogemused rahatarkuse õpetamisest I kooliastmes.....	19
3.3. Rahatarkuse õpetamist mõjutavad tegurid klassiõpetajate seisukohtadest lähtuvalt.....	22
4. Arutelu.....	25
4.1. Rahatarkuse õpetamise olulisus I kooliastmes	26
4.2. Rahatarkuse õpetamine I kooliastmes	26
4.3. Rahatarkuse õpetamist mõjutavad tegurid I kooliastmes	27
4.4. Töö piirangud, praktilised väärtused ning soovitus edasisteks uuringuteks.....	29
Tänuõnad	31
Autorsuse kinnitus.....	31
Kasutatud kirjandus.....	32
Lisa 1. Intervjuu kava	
Lisa 2. Väljavõtted transkriptsioonidest	

Lisa 3. Õppematerjalid rahatarkuse õpetamiseks I kooliastmes

Sissejuhatus

Rahatarkus ehk finantskirjaoskus on oskus teha enda rahaga otsuseid nii, et elada soovitud viisil. See tähendab, et ollakse teadlik enda rahaasjadest ja rakendatakse järjepidevalt rahalisi teadmisi, parendamaks enda heaolu (Riitsalu, 2020). Töös kasutatakse läbivalt Eesti kontekstis sobivamat sõna „rahatarkus“, mitte rahvusvahelist mõistet „finantskirjaoskus“.

Rahaliste teadmiste omamine ja rahatargalt käitumine on oluline, sest vastasel juhul on oht näiteks võtta laene jm kohustusi, mida ei suudeta ära maksta. Eestis oli 2022. aastal ligi 84 100 elanikku, kes ei olnud enda võlga tähtajaliselt tasunud (Julianus Inkasso, *s.a.*). Samuti võib tõusta risk elada suhtelises vaesuses: 2021. aastal elas allpool toimetulekupiiri 22,8% Eesti elanikkonnast (Statistikaamet, *s.a.*). Selleks et varanduslik ebavõrdsus väheneks, peaks suureneva inimeste rahaline teadlikkus ja käitumine (Batty *et al.*, 2015).

Rahatarkuse õpetamine peaks algama hiljemalt esimeses kooliastmes (Civitta Eesti AS, 2020; Rahandusministeerium, 2021), sest rahaga ümberkäimise oskuse omandamine (Kaiser & Menkhoff, 2020) ja harjumuste kujundamine toimub peamiselt lapsepõlves (Moreno-Herrero *et al.*, 2018). Seega kasvaksid tänu rahatarkuse õppele õpilastest täiskasvanud, kes mõistavad raha väärtust (Gold, 2016), oskavad sellega hästi toimetada (Masnan & Curugan, 2016) ning tagavad enda rahalise turvatunde (Griffiths & Ghezelayagh, 2018).

Kuigi klassiõpetajad mõjutavad õpilaste rahaliste teadmiste ja oskuste taset, ei ole autorile teadaolevalt Eestis esimeses kooliastmes rahatarkuse õpetamise kohta põhjalikke uuringuid tehtud, mistõttu puudub ülevaade klassiõpetajate seisukohtadest. Teades aga õpetajate mõtteid ja muresid, oleks võimalik neid rohkem toetada ja õpetamist julgustada, tänu millele suureneks tõenäoliselt klassiõpetajate valmisolek rahatarkuse teemasid tundides käsitleda. Sellest tulenevalt on töö eesmärk teada saada klassiõpetajate arvamustest ja kogemustest rahatarkuse õpetamisest põhikooli esimese kooliastme tundides.

Töö esimeses osas antakse ülevaade rahatarkuse olemusest ja õpetamise olulisusest esimeses kooliastmes. Samuti tuuakse välja õppekavas olevad teemad, sobivad õpetamismeetodid ja õppematerjalid ning rahatarkuse õpetamist mõjutavad tegurid. Teoreetilisele poolele järgneb töö empiiriline osa, milles selgitatakse uurimisprobleemi lahendamiseks moodustatud valimit ning läbiviidud andmekogumise ja -analüüsi protsesse. Seejärel esitatakse tulemused, mille üle arutletakse töö viimases osas. Lisaks tuuakse välja töö piirangud ja praktilised väärtused ning antakse soovitusi edasisteks uuringuteks.

1. Teoreetiline ülevaade

1.1. Rahatarkuse olemus ja olulisus

Rahatarkus on teadmiste, oskuste, hoiakute ja käitumuslike harjumuste kogum, mis aitab parendada rahalist heaolu (OECD, 2011). Näiteks teeb rahatark laps vahet soovidel ja vajadustel, võrdleb poes hindu ning säästab raha (Puspitarona *et al.*, 2019). Ainult õiged teadmised ja hoiakud ei aita rahalist turvatunnet saavutada – need peavad avalduma praktikas (Rahandusministeerium, 2021). Kuigi Eesti täiskasvanud elanikud on teadlikud, kuidas peaks rahaasjadega toimetama (OECD, 2020a), ei rakenda nad enda teadmisi piisavalt. See aga soodustab majanduslikult keerulisemalt hakkamasaamist, näiteks oli 2019. aastal kolmandikul eestlastest olukordi, kus nad ei suutnud enda igakuiseid kulusid katta (Turu-uuringute AS, 2019). Seega hõlmab rahatarkus nii rahaga seotud teadmisi kui ka vastavat käitumist, tänu millele tõuseb inimese elukvaliteet (Voomets *et al.*, 2021).

Rahatarkus on muutunud ühiskonnas järjest aktuaalsemaks. Seda mõjutab 2008. aasta majanduskriis ja 2019. aasta koroonapuhang, mis põhjustasid inimestel rahalisi probleeme (Faulkner, 2022). Samuti räägitakse rahatarkusest üha keerulisemaks muutuvate finantstoodete ja -teenuste pärast (Batty *et al.*, 2015; Masnan & Curugan, 2016). Näiteks tekitas muudatus Eesti pensionisüsteemis küll rohkem valikuid ja iseotsustamise võimalust, kuid ka segadust (Aarna *et al.*, 2021; Rahandusministeerium, 2021). Ootamatute sündmuste ning keeruliste toodete ja teenuste tõttu on inimestel järjest suurem vastutus enda rahaasjade korraldamisel (Mändmaa, 2019; Voomets *et al.*, 2021). Selleks et parimaid otsuseid teha ja majanduslikku kindlustunnet saavutada, on inimestel vaja omandada rahalisi teadmisi ja oskusi (OECD, 2020b).

Kuigi enamiku finantsotsustest teevad täiskasvanud (Batty *et al.*, 2015), puutuvad ka lapsed rahaga kokku (APPG, 2021) ning tegelevad lihtsamate majandustegevustega, näiteks kasutavad raha suupistete ostmiseks (Puspitarona *et al.*, 2019). Seevastu ei ole neil piisavalt teadmisi ja oskusi, kuidas rahaga õigesti toimetada (Gold, 2022). Järjest enam saadakse aru, et rahatarkuse edendamine laste seas on oluline (OECD, 2020b), ning kasvab huvi neile rahatarkuse õppe võimaldamise vastu (Masnan & Curugan, 2016; Williams, 2022). Tänu sellele oskaksid lapsed teha paremini rahaga seotud otsuseid (Riitsalu, 2020) ning tuleksid täiskasvanuna edukamalt rahaliselt toime (Griffiths & Ghezelayagh, 2018).

1.2. Rahatarkus koolisüsteemis

Eestis on kooliõpilaste rahatarkuse taset uuritud 2012. ja 2018. aastal PISA (ingl Programme for International Student Assessment) rahatarkuse testi kaudu. Testiga uuriti, kui teadlikud on 15–16-aastased õpilased rahaasjadest, kui oskuslikud mõistlike rahaliste otsuste tegemisel ning kui pädevad erinevates olukordades rahaliselt õigesti käitumisel. Uuringus selgus, et Eesti õpilased on teiste riikide eakaaslastest rahatargemad: 2012. aastal saavutas Eesti 18 riigi hulgas kolmanda ning 2018. aastal 20 riigi seas esikoha. Samuti olid Eesti õppijate rahalised teadmised aastatega palju paremaks muutunud; nende teadmised ja oskused ei sõltunud nii palju sotsiaalmajanduslikust taustast ning nende teadmised olid sarnasemal tasemel kui teiste riikide õpilaste omad.

Eesti 15–16-aastaste õpilaste rahalised teadmised, oskused ja hoiakud on küll teiste riikide eakaaslastega võrreldes väga head (Riitsalu, 2020), kuid siiski on Eesti üliõpilaste rahatarkuse teadmiste tase madal (Mändmaa, 2019). Õpilased omandavad rahalisi teadmisi kõige rohkem kodukeskkonnas – 95% PISA rahatarkuse testis osalenud õpilastest kujundab enda rahalisi hoiakuid ja harjumusi perekonnast lähtuvalt (Riitsalu, 2020) –, kuid paljud lapsevanemad ei ole nende endi sõnul piisavalt rahateadlikud (Civitta Eesti AS, 2020). Erisusi õpilaste teadmistes ning sellest tulenevalt ka varanduslikku ebavõrdsust aitaks vähendada rahatarkuse õpetamine koolis (Batty *et al.*, 2015), sest nii omandaksid kõik õpilased vajalikud teadmised, oskused, hoiakud ja harjumused (Bae *et al.*, 2022; Griffiths & Ghezelayagh, 2018).

Eesti koolisüsteemis püütakse rahatarkust jõudsalt edendada. Näiteks aitavad Haridus- ja Teadusministeeriumi erinevad programmid ja arengukavad arendada ettevõtlusõpet, sh rahatarkust, igal haridustasemel (Haridus- ja Teadusministeerium, 2023); Rahandusministeerium toetab raamatute kättesaadavaks tegemist ning perepäevade ja külalistundide korraldamist (Rahandusministeerium, 2023a). Lisaks koostavad eraisikud rahateemadel õppematerjale (Aarna *et al.*, 2021; Riitsalu, 2020), näiteks on esimesele kooliastmele loodud teos „Tom õpib rahamängu“ ja lauamäng „Rahatarkuse kompass“. Samuti saavad õpilased Eesti Panga muuseumis teada raha ajaloost (Eesti Pank, *s.a.*). Järelikult populariseeritakse Eestis rahatarkust õpilaste seas aktiivselt (Riitsalu, 2020).

Kuigi Eesti õpilaste rahatarkuse taset püütakse tõsta, peaks see õpilasteni jõudma süsteemsete ja järjepidevate koolitundide kaudu (Amagir *et al.*, 2018; Gold, 2016), et nende teadmised ja oskused jõuaksid aastatega kinnistuda (Sherraden *et al.*, 2011) ning pikaajalised harjumused kujuneda (Bae *et al.*, 2022). Näiteks õpetatakse Austraalias rahatarkust lasteaiast

12. klassini (ASIC, 2011), Rootsisis 1.–12. klassini (Ekman, 2017) ning Soome põhihariduses on vastavad teemad seotud iga ainega (OECD, 2020b). Ka Eestis püütakse olukorda muuta: 2021.–2030. aastaks väljatöötatud Eesti elanike rahatarkuse edendamise strateegia üks eesmärkidest on saavutada rahatarkuse järjepidev ja süsteemne õpe koolieelsest lasteasutusest ülikoolini (Rahandusministeerium, 2021). Kolm nimetatud välisriiki kuuluvad maailma 10 kõige rahateadlikuma riigi hulka (Faulkner, 2022), seega on rahatarkuse järjepidev õpe oluline.

1.3. Rahatarkuse õpetamise olulisus I kooliastmes

Kõikide 2020. aasta Eesti uuringus osalenute – koolide juhtkondade, erinevate kooliastmete õpetajate, lapsevanemate, õpilaste, ülikoolide haridusteaduskondade esindajate, üliõpilaste ja rahatarkuse valdkonna ekspertide – arvates on oluline alustada rahatarkuse õpetamist koolieelses lasteasutuses ja põhikooli esimeses kooliastmes (Civitta Eesti AS, 2020). Ka Ameerika Ühendriikides läbiviidud uuringutes leidis enamus lasteaia- ja klassiõpetajatest, et rahatarkuse õpetamine koolieelses lasteasutuses ning esimestel kooliaastatel on vajalik (Gold, 2016; Gold, 2022).

Rahatarkuse käsitlemine esimese kooliastme õpilastega on oluline ja kasulik mitmel põhjusel. Esiteks saab aidata neil tänu nende peaaegu kiirele arengule ja kognitiivsete oskuste paranemisele (Griffiths & Ghezelayagh, 2018; Holden *et al.*, 2009; Masnan & Curugan, 2016) kujundada õigeid rahalisi teadmisi (Kaiser *et al.*, 2022). Nii teeksid nad rahateadlikke valikuid ja suudaksid enda rahaasju kontrollida (Riitsalu, 2020). Rahaliste teadmiste omandamise võimalikkust tõestab Ameerika Ühendriikides läbiviidud uuring, milles esimese klassi õpilased õppisid neli aastat järjest kord nädalas toimivas huvitunnis rahatarkust. Neljandas klassis toimunud testis said huvitunnis osalejad palju kõrgema tulemuse kui samaealised võrdlusrühma õpilased (Sherraden *et al.*, 2011). Rahaliste teadmiste kujundamine on esimese kooliastme õpilastele nii võimetekohane (Gold, 2016) kui ka vajalik (Kaiser *et al.*, 2022).

Teiseks on kooliteed alustavatel õpilastel lihtsam luua rahalisi harjumusi, võrreldes hilisema eaga, sest neil ei ole palju käitumuslikke tavasid jõudnud veel tekkida (Moreno-Herrero *et al.*, 2018). Samuti on neil tänu varakult heade harjumuste omandamisele kergem tagada enda rahaline turvatunne (Griffiths & Ghezelayagh, 2018), sest loodud harjumused jäävad püsima (Batty *et al.*, 2015). Näiteks viis Ühendkuningriikides tegutsev ühing KickStart Money 2017.–2020. aastani läbi uuringu üle 18 000 õpilasega. Isegi kolm kuud pärast rahatarkuseteemalistes töötubades õppimist jätkas või alustas 47% 7–11-aastastest õpilastest

uue harjumuse realiseerimist, näiteks hakkas 68% õpilastest enda eesmärgi täitmiseks regulaarselt raha säästma (Edgar & Haves, 2021). Esimese kooliastme õpilastel on harjumused alles kujunemisjärgus (Masnan & Curugan, 2016), tänu millele saavad nad varakult luua häid pikaajalisi rahalisi harjumusi (Batty *et al.*, 2015).

Kolmandaks aitab rahatarkuse õpetamine arendada õpilastes erinevaid oskusi. Rahatarkus kuulub ettevõtlikkuspädevuse alapädevuse alla (Aarna *et al.*, 2021) ning seepärast on rahatarkus kõige enam seotud ettevõtlikkusega (Arro *et al.*, 2018), st hoiakuga mõelda loovalt ja muuta mõtteid tegudeks (Eesti Keele Instituut, *s.a.*). Ettevõtlus- ja karjääriõppeprogramm Edu ja Tegu mudeli järgi pareneb õpilastes tänu ettevõtluse, sh rahatarkuse õppele enesejuhtimis-, planeerimis- ja koostööoskus. Samuti osatakse paremini suhelda, teistega rohkem arvestada ning mõista keskkonna hoidmise vajalikkust (Arro *et al.*, 2018). Lisaks on põhikooli riikliku õppekava ettevõtlikkuspädevuse definitsiooni järgi õpilane pädev nii eesmärkide seadmises, probleemide nägemises ja lahendamises kui ka ideede algatamises ja tulemuste eest vastutamises (Põhikooli riiklik õppekava, 2011a). Rahatarkuse õppimine esimeses kooliastmes aitab õpilasel peale rahaliste teadmiste ja oskuste kujundada ja arendada ka üldisi pädevusi ja eluks vajalikke oskusi.

Rahasse suhtumine ja rahaga toimetamise oskus kujuneb peamiselt lapsepõlves (Kaiser & Menkhoff, 2020) ning teadmised, oskused, hoiakud ja harjumused tugevnevad vanuse suurenedes – juba 10. eluaastaks kinnistuvad nende tegurite vahelised tugevamad suhted (Griffiths & Ghezelayagh, 2018). Seepärast on oluline, et õpetaja aitaks esimese kooliastme õpilastel kujundada õigeid teadmisi (Kaiser *et al.*, 2022), harjumusi (Masnan & Curugan, 2016) ning rahatarkuse õppega kaasnevat oskusi (Arro *et al.*, 2018). Tänu nendele oskaksid nad teha mõistlikke rahalisi otsuseid (OECD, 2020b; Riitsalu, 2020) ja tagaksid enda rahalise turvatunde (Griffiths & Ghezelayagh, 2018). Samuti suudavad õpilased omandada rahalisi teadmisi ja oskusi (Gold, 2016), sest nende aju ja kognitiivsed oskused on koolieaks piisavalt arenenud (Holden *et al.*, 2009). Seega on rahatarkuse õpetamine esimeses kooliastmes õpilastele nii eakohane kui ka kasulik.

1.4. Rahatarkuse õpetamine I kooliastmes

Rahatarkus ei ole Eestis kohustuslik aine (Põhikooli riiklik õppekava, 2011a), kuid seda saab õpetada nii valikõppeainena kui ka koolisisese kohustusliku tunnina (Civitta Eesti AS, 2020). Näiteks saavad esimese kooliastme õpilased Tartu Erakoolis õppida rahatarkust huviringis ning Väandra Gümnaasiumis kohustuslikus majandusõpetuse tunnis. Lisaks on rahatarkust

võimalik käsitleda teistesse ainetesse lõimituna (Gold, 2016; Masnan & Curugan, 2016; Riitsalu, 2020). Lõimimise efektiivsust tõestab Ameerika Ühendriikides läbiviidud uuring, milles 9–10-aastased õpilased õppisid säästmise, finantsotsuste tegemise ja raha haldamise, sh kulude, tulude ja eelarve koostamise kohta emakeele-, matemaatika- ja ühiskonnaõpetuse tunnis. Juba tänu viiele tunnile suurenesid õpilaste rahalised teadmised, mis püsisid ka aasta hiljem (Batty *et al.*, 2015). Kuigi rahatarkuse õpetamine ei ole Eestis kohustuslik, saab seda koolisiselt käsitleda valikaines, kohustuslikus tunnis ja lõiminguna.

Põhikooli riiklikes ainekavades on rahatarkus esimeses kooliastmes seotud peamiselt matemaatika ja inimeseõpetuse õppeainega. Matemaatikatunnis peaks õpetaja rahatarkusest rääkima käibivate rahaühikute teema juures (Ainevaldkond „Matemaatika“, 2011). Inimeseõpetuses peaks kolmanda klassi lõpetaja teadma rahast kui vahendist asjade ostmiseks, raha seosest tööga ning reklaamide mõjust ostlemisele. Samuti on oluline, et õpilane oskaks selgitada raha kulutamist, teenimist, säästmist ja laenamist, plaanida enda kulutusi ning arvestada taskuraha kulutamisel ja säästmisel enda vajadustega. Ressursside planeerimisoskuse kujundamiseks on võimalik sotsiaalaineid matemaatikaga lõimida (Ainevaldkond „Sotsiaalne“, 2011a). Klassiõpetaja saab põhikooli riiklikus õppekavas olevaid rahatarkusega seotud teemasid enda õpilastega käsitleda (Civitta Eesti AS, 2020).

Rahatarkuse õpetamine peaks toimuma praktiliste, eluliste ja mänguliste meetodite kaudu, näiteks saaksid õpilased teha eksperimente (Compen *et al.*, 2019) või rollimänge (Henderson *et al.*, 2021). Tänu praktilisusele on õpilased rohkem rahateemadest huvitatud ja mõistavad neid paremini (Civitta Eesti AS, 2020), nad õpivad varakult rahaga toimetama (Amagir *et al.*, 2018) ning kujundavad häid harjumusi (Griffiths & Ghezelayagh, 2018; Sherraden *et al.*, 2011). Näiteks müüsid 5–12-aastased õpilased Austraalia kooli turul üks tund nädalas köögivilju, vastutades peale muude ülesannete ka raha kontrollimise ja vahetusraha arvutamise eest. Aastaringelt toimuv programm aitas õpilastel paremini aru saada raha väärtusest, annetamise olulisusest ning mõistetest „kasum“, „kulu“ ja „võlg“. Samuti oskasid nad teha teadlikumaid rahalisi otsuseid, hakkasid koguma raha ning arutlema vanematega rahateemadel (Williams *et al.*, 2022). Rahatarkuse õppimine peaks toimuma võimalikult elulähedaselt ja praktiliselt (Voomets *et al.*, 2021), et õpilased saaksid varakult kogeda valikute tegemist ja vastutuse võtmist (Griffiths & Ghezelayagh, 2018) ning lisaks teadmiste suurenemisele pareneks ka õpilaste hoiak ja käitumine (Compen *et al.*, 2019).

Esimese kooliastme tundides saab klassiõpetaja õpetada rahatarkust koolis kasutatavate õppematerjalide (õpikute, töövihikute, tööraamatute) ja rahatarkuse õpetamiseks loodud lisamaterjalide abil. Rahateemasid leidub nii eesti keele lugemispalades kui ka

matemaatika arvutamisesannetes, kuid autori hinnangul on enim rahatarkust inimeseõpetuse õpikutes ja tööraamatutes. Lisamaterjalidena on koostatud esimesele kooliastmele suunatud raamatud, näiteks „Tom õpib rahamängu“, „Kus kasvab raha? Algetadmised rahast“, „Minu esimene äri“ ning sari „Minu raha“. Samuti saavad õpilased õppida rahaga ümberkäimist „Rahatarkuse kompassi“ lauamängu ja „Jänku-Jussi“ multifilmide kaudu. Lisaks on digitaalsesse keskkonda E-koolikott koostatud töölehti koos tunnikavadega ning keskkonda Tagasi Kooli loodud e-tunde (Rahandusministeerium, 2023d). Seega toetavad klassiõpetajat nii koolis kasutatavad õppematerjalid kui ka spetsiaalselt rahatarkuse õpetamisele suunatud raamatud, lauamängud ja töölehed (Civitta Eesti AS, 2020).

1.5. Rahatarkuse õpetamist mõjutavad tegurid I kooliastmes

Rahatarkuse käsitlemine koolis on pinnapealne (Civitta Eesti AS, 2020): 56% Eesti elanikest ei ole koolis rahaasjade planeerimist, näiteks säästmist või eelarve koostamist, õppinud (Turuuuringute AS, 2019). Paremad tulemused on noorematel inimestel: 39% 15-aastastest õpilastest on rahaga toimetamist õppinud spetsiaalselt loodud õppeaines ning 52% muus õppeaines, näiteks matemaatikas (Riitsalu, 2020). Kuigi õpilastel on selle vastu suur huvi (Elenurm *et al.*, 2020), teavad nad endi sõnul siiski ainult rahatarkusega seotud mõisteid, sisulist poolt ei ole nad koolis omandanud (Civitta Eesti AS, 2020).

Rahatarkuse õpetamist mõjutavad erinevad tegurid. Ühe kitsaskohana on rahatarkuse riiklikus strateegias välja toodud õpetajate huvi puudus, st rahateemadest huvitatud õpetajaid on vähe ning seetõttu ei ole piisavalt inimesi, kes neid õpetaksid (Rahandusministeerium, 2021). Huvi puudumine võib olla tingitud asjaolust, et Eestis on õpetajad pigem vanemaealised – 2018. aastal oli keskmine vanus 49,2 eluaastat (Taimalu *et al.*, 2019) – ning enamus õpetajaid on elanud ajal, mil rahateemadest ei räägitud, praeguseid finantsteenuseid ei olnud ja koolis seda ei õpetatud (Civitta Eesti AS, 2020). Lisaks on õpetajate palgataseme tõttu keerulisem raha säästa ja investeerida, mille tõttu ei teki neil kogemusi (Pöder *et al.*, 2020). Nendest põhjustest tulenevalt on rahatarkuse õpetamine seotud palju isikliku huvi ja motivatsiooniga (Civitta Eesti AS, 2020).

Rahatarkuse käsitlemist mõjutavad ka õpetajate teadmised: kui õpetaja tunneb end kindlalt, on ta valmis seda õpetama (Riitsalu & Murakas, 2019). Kuigi tulevased Eesti õpetajad on motiveeritud rahatarkust õppima ja ülikoolide esindajad arvavad, et põhikoolis rahatarkuse õpetamiseks peavad õpetajad saama piisavat haridust ülikoolist, on ülikoolides ettevõtluse ja rahatarkuse teemadel ainult valik- ja vabaaineid (Civitta Eesti AS, 2020),

järelikult ei ole õpetajatel võimalik Eesti ülikoolides süsteemset õpet saada (Pöder *et al.*, 2020). Seetõttu on Rahandusministeerium loonud ülesande tagada asjakohane väljaõpe kõigile tulevastele õpetajatele, et nad oleksid valdkonna asjatundjad ning õpetamiseks ette valmistatud (Rahandusministeerium, 2021).

Õpetajal on aga võimalik harida end muul moel (Aarna *et al.*, 2021; Riitsalu, 2020): kirjutatud on nii teemakohaseid raamatuid, nagu Jaak Roosaare „Rikkaks saamise õpik“, kui ka salvestatud taskuringhäälinguid, nagu Kristjan Liivamäe ja Katri Telleri „Rahareede“. Lisaks korraldab Rahandusministeerium õpetajatele mentorklubisid (Rahandusministeerium, 2023b) ning Ettevõtlik Kool, Edu ja Tegu ja Junior Achievement viivad läbi koolitusi (Civitta Eesti AS, 2020; Rahandusministeerium, 2021). Näiteks oli 2021. aastaks ettevõtlusõppe programmis Edu ja Tegu osalenud 71% Eesti üldhariduskoolidest (Partei, 2021). Kuigi koolitused on õpetajate arvates kõrge tasemega, vajalikud ja kasulikud (Civitta Eesti AS, 2020), ei ole need alati kättesaadavad (Rahandusministeerium, 2021), toimuvad ebasobivatel aegadel, on sageli ühekordsed ja/või keskenduvad rohkem majanduse ja ettevõtluse kui rahatarkuse teemadele (Civitta Eesti AS, 2020). Seepärast võiks nende sõnul olla rohkem rahatarkuse õpetamisele suunatud koolitusi (Elenurm *et al.*, 2020; Viilup Uuringud, 2021).

Peale huvi, teadmiste ja koolituste olemasolu mõjutab rahatarkuse käsitlemist ka põhikooli riiklik õppekava. Eesti õppekavas ei ole rahatarkust otseselt mainitud: ettevõtlikkuspädevus ning läbiv teema „Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus“ hõlmavad rahatarkust vaid kaudselt (Põhikooli riiklik õppekava, 2011a). Samuti ei ole õppekavas rahatarkuse teemasid ja eesmärke piisavalt ning olemasolevad on ebaselged (Aarna *et al.*, 2021; Pöder *et al.*, 2020; Rahandusministeerium, 2021), näiteks soovitatakse inimeseõpetuses rahatarkust õppida kolme õppeaasta jooksul ainult kahes tunnis 70-st (Haridus- ja Noorteamet, *s.a.*).

Seevastu on uue õppekava ettevõtlikkuspädevuse kirjeldusesse lisatud mõiste „finantskirjaoskus“ (Põhikooli riiklik õppekava, 2011b) ning esimese kooliastme sotsiaalainete õpitulemustes on kajastatud konkreetsemalt rahatarkuse teemad (Ainevaldkond „Sotsiaaalained“, 2011b). Lisaks viiakse 2023. aastal läbi „Õpiväljundite uuring ehk mida peab erinevas vanuseastmes õpilane rahatarkuse valdkonnas teadma“ (Rahandusministeerium, 2023c), mille abil luuakse õpiprotsesside kirjeldused, aitamaks õpetajal rahatarkust tundides käsitleda (Haridus- ja Teadusministeerium, 2022). Kuigi praegune õppekava ei toeta Eesti koolides põhjalikult ja sügavalt rahatarkuse õpetamist (Civitta Eesti AS, 2020), aitab uus rahatarkust rohkem käsitleda (Põhikooli riiklik õppekava, 2011b).

Lisaks eeltoodud aspektidele mõjutavad rahatarkuse õpetamist teemakohaste õppematerjalide olemasolu ja kättesaadavus (Pöder *et al.*, 2020; Rahandusministeerium, 2021). Esimesele kooliastmele on koostatud eestikeelseid kaasaegseid raamatuid, lauamänge, tunnikavasid jms, kuid siiski tunnevad Eesti õpetajad materjalidest puudust ning peavad neid palju ise looma (Civitta Eesti AS, 2020). Samuti ei ole Rahandusministeeriumi koduleheküljele veel kõiki materjale lisatud (Rahandusministeerium, 2023d), mistõttu peavad õpetajad leidma huvi, motivatsiooni ja aega, et internetist sobivaid töölehti, mänge ja videoid leida (Civitta Eesti AS, 2020). Rahatarkuseteemalisi õppematerjale küll luuakse, kuid need on raskesti leitavad (Rahandusministeerium, 2021) ning sobivaid, mis sisaldaksid praktilisi ülesandeid ja näiteid, kuidas teemat käsitleda, ei ole piisavalt (Civitta Eesti AS, 2020).

Rahatarkuse õpetamist mõjutavad erinevad tegurid: õpetaja teadmised (Riitsalu & Murakas, 2019) ja huvi (Civitta Eesti AS, 2020), riiklik õppekava, rahatarkuseteemalised õppematerjalid (Pöder *et al.*, 2020) ning ülikooli ja koolituste kaudu saadud ettevalmistus (Rahandusministeerium, 2021). Kõik need aspektid mõjutavad ka välisriikide klassiõpetajate tööd (vt nt APPG, 2021; Gold, 2022; Henderson *et al.*, 2021; Jayaraman *et al.*, 2019; Sel & Sözer, 2020). Lisaks võib õpetajal tekkida lisakoormus ja ajapuudus, näiteks selgus nendega läbiviidud intervjuudest, et kuigi matemaatikatundidesse oleks võimalik rahatarkust lõimida, ei rakendata seda lisatöö tekkimise ja õpitulemuste täitmata jätmise hirmu tõttu piisavalt (Civitta Eesti AS, 2020). Seega on õpilastele rahaliste teadmiste edasiandmiseks vaja täiendatud õppekava, sobilikke õppematerjale ning huvitundvaid ja hea ettevalmistusega õpetajaid (Rahandusministeerium, 2021).

1.6. Töö uurimisprobleem, eesmärk ja uurimisküsimused

Rahatarkuse õpe peaks algama esimeses kooliastmes, et õpilased oskaksid teha mõistlikke ostuotsuseid (OECD, 2020b; Riitsalu, 2020) ja looksid pikaajalisi harjumusi (Batty *et al.*, 2015), tagamaks enda rahaline turvatunne nii praegu kui ka tulevikus (Griffiths & Ghezelayagh, 2018). Eestis viidi 2020. aastal läbi uuring, milles selgusid koolide juhtkondade, erinevate kooliastmete õpetajate jt mõtted rahatarkuse õpetamise ja seda mõjutavate tegurite kohta (Civitta Eesti AS, 2020). Küll aga ei ole autorile teadaolevalt esimese kooliastme tundides rahatarkuse õpetamise kohta Eestis põhjalikult uuritud.

Magistritöö uurimisprobleem on asjaolu, et kuigi klassiõpetajad mõjutavad esimese kooliastme õpilaste rahaliste teadmiste, oskuste, hoiakute ja harjumuste olemasolu, puudub ülevaade nende arusaamadest ja kogemustest. Seega ei ole teada, kas ja millised probleemid

eksisteerivad ning kuidas neid vähendada. Töö tulemused pakuvad Haridus- ja Teadusministeeriumile ning Rahandusministeeriumile teadmist, kuidas klassiõpetajaid rohkem toetada, et veel enam neist oleks valmis rahatarkust õpetama. Tänu sellele omandaks suurem hulk õpilasi varakult õigeid teadmisi ja kujundaks pikaajalisi harjumusi, et ühiskonnas edukalt rahaliselt toime tulla. Sellest tulenevalt on töö eesmärk teada saada klassiõpetajate arvamustest ja kogemustest rahatarkuse õpetamisest põhikooli esimese kooliastme tundides.

Uurimisprobleemist ja eesmärgist lähtuvalt püstitati kolm uurimisküsimust.

1. Miks on klassiõpetajate hinnangul oluline rahatarkust esimese kooliastme tundides õpetada?
2. Missuguseid rahatarkuse teemasid ning kuidas klassiõpetajad neid esimese kooliastme tundides õpetavad?
3. Millised tegurid mõjutavad klassiõpetajatel rahatarkuse õpetamist esimese kooliastme tundides?

2. Metoodika

Töö eesmärgist ja uurimisküsimustest tulenevalt kasutati kvalitatiivset lähenemisviisi, et selgitada välja klassiõpetajate isiklikud arvamused ja kogemused.

2.1. Valim

Uuringu jaoks kasutati mittetõenäosuslikku ettekavatsetud valimi moodustamise meetodit, mille puhul valitakse uuritavad kindlaid kriteeriume järgides (Õunapuu, 2012). Uurija kontakteerus Rahandusministeeriumis töötava rahatarkuse koordinaatoriga ja Junior Achievement Eesti tegevjuhiga, et leida valimi kriteeriumidele vastavad klassiõpetajad. Tingimused uuritavate kaasamiseks olid järgmised: 1) rahatarkuse õpetamise kogemuse olemasolu esimeses kooliastmes; 2) teistest uuritavatest erinevas koolis töötamine; 3) teistest uuritavatest erinevate õppematerjalide kasutamine; 4) teistest uuritavatest erinevate koolituste läbimise taust. Kokku saadeti e-kiri 16 klassiõpetajale üle Eesti, kellest kuus ei vastanud uurijale ja kolm ei vastanud töö kriteeriumidele, kuid seitse oli valmis intervjuus osalema.

Kõik uuringus osalejad on naissoost, kelle tööstaaž on vahemikus 6–32 aastat. Kuus neist on klassiõpetajaks õppinud Tallinna Ülikoolis, üks Tartu Ülikoolis. Viis õpetajat annab rahatarkust eraldi tunnina – huvitunnina või majandus-/ettevõtlusõppega lõimitud ainetunnina –, kuus õpetajat lõimib rahatarkust (lisaks eraldi tunnile) enda tundidesse. Kõik uuritavad on ühiskonnas ettevõtluse ja rahatarkuse valdkonnas väga aktiivsed: intervjuueeritavate seas on nii

aasta ettevõtlusõpetaja, Junior Achievement Eesti programmide koolitaja, rahatarkuse õppeainet sisaldava erahuvikooli looja kui ka rahatarkuseteemalis(t)e raamatu, artikli ja/või töölehtede autorid. Täpsem ülevaade uuritavate andmetest on esitatud tabelis 1. Oluline on tagada intervjueritavate anonüümsus (Mäesalu, 2023), seepärast on klassiõpetajate nimed asendatud pseudonüümidega Õ1–Õ7.

Tabel 1. Uuritavate andmed.

Pseudonüüm	Sugu	Tööstaaž (a)	Rahatarkuse õpetamine
Õ1	N	32	Majandusõpetuse tunnis ja lõiminguna
Õ2	N	23	Ettevõtlustunnis ja lõiminguna
Õ3	N	7	Lõiminguna
Õ4	N	6	Lõiminguna
Õ5	N	13	Huvitunnis ja lõiminguna
Õ6	N	10	Huvitunnis ja töötubades
Õ7	N	8	Ettevõtlustunnis ja lõiminguna

Märkused. Õ – õpetaja; N – naine; a – aasta

2.2. Andmekogumine

Intervjuu kokkuleppimiseks ja nõusoleku kinnitamiseks võeti uuritavatega ühendust e-kirja kaudu. Tähtis on uuritavaid teavitada uuringus toimuvast (Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2017), sellepärast uurija tutvustas ennast, selgitas uuringu eesmärgi ja tulemuste kasutamist ning teavitas ajakulust ja salvestamise soovist. Andmeid koguti individuaalsete poolstruktureeritud intervjuude kaudu, mis võimaldab intervjuerijal intervjuu kavas olevate küsimuste järjekorda muuta ja lisaküsimusi küsida ning intervjueritaval enda mõtteid rahulikus tempos ja privaatses keskkonnas avaldada (Lepik *et al.*, 2014).

Intervjuud viidi läbi veebikeskkonnas Zoom ajavahemikus 25.10.2022–14.12.2022. Üks intervjuu kestis keskmiselt 52 min (pikim 1 t ja 5 min ning lühim 40 min). Kõikide intervjuude puhul arvestati järgmiste eetiliste põhimõtetega: intervjuu läbiviimine ja salvestamine toimub uuritava nõusolekul ning uuritav on teadlik õigusest katkestada intervjuu igal hetkel või loobuda küsimus(t)ele vastamast (Lepik *et al.*, 2014).

Intervjuu aluseks oli intervjuu kava (vt lisa 1), mis koostati töö teoreetilise osa, eesmärgi ja uurimisküsimuste põhjal. Intervjuu kava ja küsimuste sobilikkuse, arusaadavuse, keelelise korrektsuse ning töö eesmärgile vastavuse veendumiseks viidi läbi pilootintervjuu gümnaasiumi rahatarkuse õpetaja ja mängu loojaga. Saadud mõtete põhjal muudeti ühte küsimust („Mida mõiste „rahatarkus“ tähendab?“ vs. „Kuidas Te defineeriksite mõistet „rahatarkus“?“) ning kolm võeti ära (nt „Mis kirjastuse õppematerjalides on kõige rohkem rahateemasid?“). Töö kriteeriumidele mittevastavuse tõttu teda põhivalimisse ei kaasatud.

Intervjuu käigus kasutati kinniseid, poolavatud ja avatud küsimusi, mida esitati teemaplokkide kaupa. Taustinformatsiooni kogumiseks küsiti uuritavatel nende õpetajakarjääri, tunnivormi ja läbitud koolituste kohta. Põhiküsimuste abil selgitati välja, kuidas nad defineeriksid mõistet „rahatarkus“, ning saadi vastused kõikidele uurimisküsimustele. Lõpüküsimusega oli õpetajatel võimalus täiendavat informatsiooni lisada ja enda mõtteid vabas vormis veel kord jagada. Põhiküsimustest 16 küsimust saadeti enne intervjuud uuritavatele, et neil oleks võimalik soovi korral intervjuuks ette valmistuda.

2.3. Andmeanalüüs

Kui kõik intervjuud olid läbi viidud, siis need transkribeeriti ehk helifailid muudeti kirjalikeks tekstideks (Linno, 2020). Selleks kasutati Tallinna Tehnikaülikooli Küberneetika Instituudi veebipõhist kõnetuvastussüsteemi (vt Olev & Alumäe, 2022). Ebatäpsuste tõttu muutis uurija tekste helifailide järgi korrektseks ning saatis need uuritavatele, veendumaks nende mõtetest õigesti arusaamises. Seejärel kustutati helifailid, et tagada töö eetilistele nõuetele vastavus (Mäesalu, 2023). Transkriptsioonid (vt väljavõtteid lisana 2) vormistati MS Wordi dokumentidena, kasutades kirjastiilina Times New Romanit, -suurusena 12 ning reavahena 1,5. Ühe intervjuu kirjalik tekst oli keskmiselt 11 lehekülge (pikim 16 lk ja lühim 8 lk).

Andmeid analüüsiti kvalitatiivse induktiivse sisuanalüüsi meetodi abil, iga uurimisküsimus eraldi. Selleks leiti ja märgiti väljaprintitud transkriptsioonidest uurimisküsimustele vastavad tähenduslikud üksused. Nende juurde kirjutati sama mõte lühemalt ning kanti MS Wordi dokumendi tabelisse. Seejärel koondati sama või sarnase mõttega üksused ja kodeeriti, mis tähendab oluliste ümberkirjutatud tekstiosade tähistamist märksõnadega (Kalmus *et al.*, 2015). Andmete analüüsil võeti aluseks hea teadustava (Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2017): analüüsis toodi välja olulisim teave, mida esitati täpselt, ausalt ja läbipaistvalt.

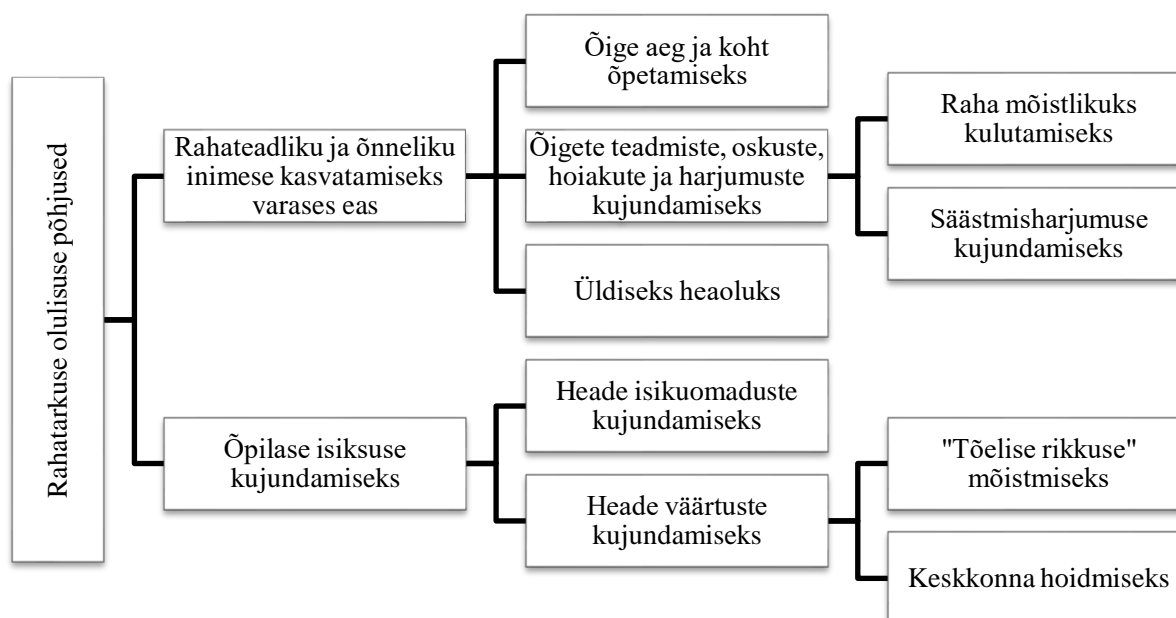
Andmeanalüüsi usaldusvärsuse tagamiseks sooritati kaas- ja korduvkodeerimine. Esimese käigus kodeerisid töö autor ja tema juhendajad koos ühte intervjuud ning analüüsisid ja arutlesid määratud koodide sobivuse üle. Korduvkodeerimine, st kui uurija kordas kodeerimist, toimus kuu aega pärast esimest intervjuude kodeerimist. Pärast kaas- ja korduvkodeerimist kategoriseeriti saadud koodid ehk koondati sisu järgi kategooriateks (Kalmus *et al.*, 2015). Sarnasuse alusel moodustati alam- ja peakategooriad, viimane on kõige üldisem.

3. Tulemused

Magistritöö eesmärk oli teada saada klassiõpetajate arvamustest ja kogemustest rahatarkuse õpetamisest põhikooli esimese kooliastme tundides. Intervjuude tulemused esitatakse uurimisküsimuste kaupa ning nende illustreerimiseks kasutatakse kaldkirjana tsitaate.

3.1. Rahatarkuse õpetamise olulisus klassiõpetajate hinnangul

Esimese uurimisküsimusega sooviti teada saada, miks on klassiõpetajate hinnangul oluline rahatarkust esimese kooliastme tundides õpetada. Vastustest kujunes kaks peakategooriat, viis alamkategooriat ja neli koodi (vt joonist 1).

Joonis 1. Rahatarkuse olulisuse põhjuste kooditabel.

Esimese suure põhjusena aitab rahatarkuse õpetamine uuritavate arvates kasvatada õpilastest rahateadlikud ja õnnelikud inimesed juba varases eas. Nende sõnul on esimese kooliastme

tunnid rahaga toimetamise õpetamiseks õige aeg ja koht, sest raha on ühiskonnas kasutusel, mispärast ka esimese kooliastme õpilased saavad ja kasutavad taskuraha, ning tänu koolile omandavad vajalikud teadmised ja oskused sellega ümberkäimiseks kõik õppijad.

Ma arvan, et see on elementaarne, eluks vajalik oskus. Samamoodi, nagu me seome õppekavasse ja igale poole liiklusõpetust või räägime tervislikest eluviisidest või toitumisest või ekraaniajast, samamoodi peab rääkima ka rahatarkusest. (Õ6)

Lisaks saab kõigi intervjueeritavate arvates tänu rahatarkuse õpetamisele kujundada õpilastes õigeid rahalisi teadmisi, oskusi, hoiakuid ja harjumusi. Õpilased saavad õppida raha mõistlikult, enda valikute ja võimaluste piires kulutama, võrreldes näiteks hindu ja vältides nn emotsioonioste. Peale teadlike ja läbimõeldud ostuotsuste tegemise on õppijatel juba esimeses kooliastmes võimalik alustada säästmisharjumuse kujundamist, nii teadlikult kogumist kui ka ostlemisele alternatiivsete võimaluste leidmist.

Räägime ära ka selle, et näiteks enamasti neile meeldib jäätis, et kuidas ja mida ma saan ise teha. Saan ise endale mahlapulka valmistada. Võib-olla ma ei pea tingimata väikseid asju ostma, võib-olla saan säästa raha mingi suurema asja jaoks. Kas on tark, et ma kulutan kogu aeg oma raha ära jäätise ostmise peale? (Õ1)

Rahatarkuse õpetamine aitab küsitletud klassiõpetajate sõnul muuta ka üldist heaolu paremaks, tänu millele kasvavad õpilastest õnnelikud inimesed. Nende arvates aitavad rahalised teadmised ühiskonnas ja elus edukalt toime tulla, täita unistusi ning saavutada edu, sest inimene on leidnud oma koha ning ta on iseseisev, enesekindel ja rahulolev. Samuti väitsid õpetajad, et nii ei pea muretsema raha puudumise üle ning saab keskenduda muudele olulistele aspektidele, mis teevad inimest õnnelikuks.

Teise suure põhjusena olid klassiõpetajad seisukohal, et rahaliste teadmiste ja oskuste edasiandmise käigus kujundavad nad positiivselt õpilase isiksust. Kõik intervjueeritavad tõid välja mitu head omadust, mida rahatarkuse õpetamine aitab arendada: distsiplineeritust, kohusetundlikkust, sihikindlust, kannatlikkust, avatust, enesesusu- ja empaatiavõimet. Samuti mainiti sotsiaalsete, eneseregulatsioonioskuste (enesajuhtimise, emotsioonidega toimetulemise, enda tegevuse analüüsimise oskuste) ning ettevõtlikkuse arendamist. Viimast iseloomustab algatusvõime, väärtust loova mõtlemise, planeerimise, eesmärkide püstitamise ja saavutamise, probleemide märkamise ja lahendamise ning koostööoskus.

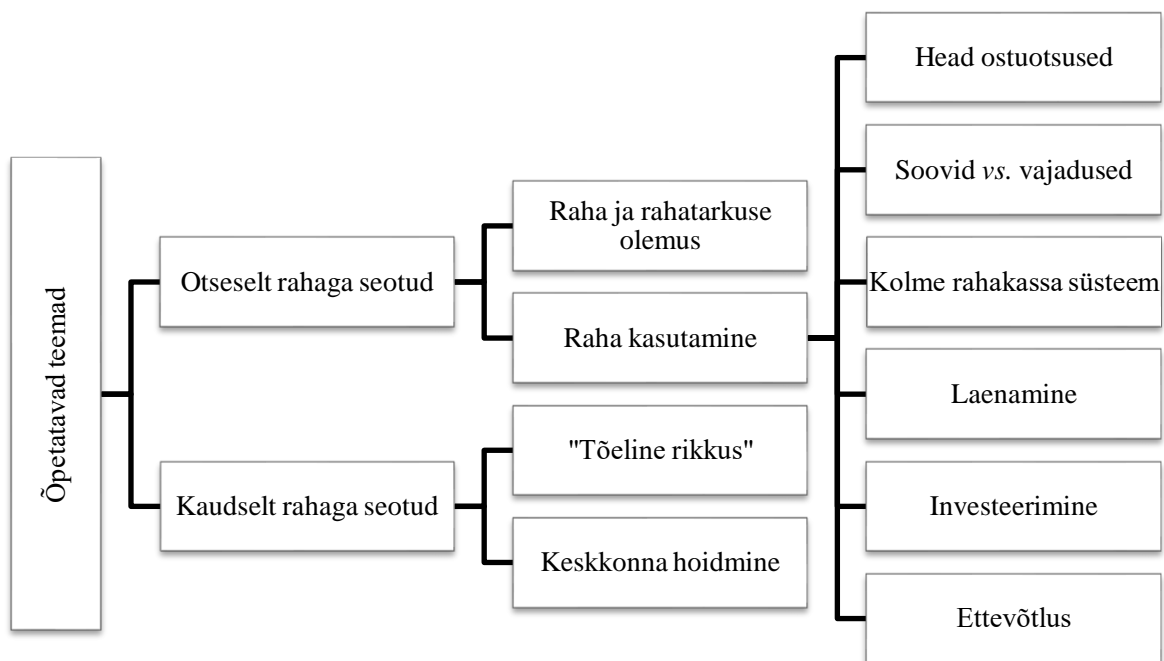
Minu meelest tuleb ka empaatia mängu – kui me räägime annetamise teemast, (...). Et mõelda, kuidas keegi teine elab. Samuti on tegelikult kohusetundlikkus (...). Näiteks, kui sa võtad kelleltki teiselt midagi ära, (...), siis ei ole nii, et nüüd sul on ja tal ei ole, tegelikult peaksid ju tagasi andma. Ja loomulikult kujuneb sellega distsipliin – (...). Üks asi on päriselt mingi rahasumma kokkukogumine, aga tegelikult sihikindlus ja eesmärkide saavutamine käib ju igast valdkonnast läbi. (Õ4)

Lisaks heade isikuomaduste ja üldiste oskuste kujundamisele on rahatarkuse õpetamine seotud heade väärtuste loomisega. Õpilased hakkavad uuritavate sõnul mõistma „tõelise rikkuse“ tähendust ja olulisust, st väärtustavad peret, sõpru, tervist, teadmisi ja aega, mitte suurt hulka raha ja materiaalseid esemeid. Samuti saavad õppijad rahateemasid käsitledes aru keskkonna hoidmise vajalikkusest ja tähtsusest, näiteks säästva arengu põhimõtetest, taaskasutuse olulisusest ning toidu raiskamise ja ületarbimise tagajärgedest.

3.2. Klassiõpetajate kogemused rahatarkuse õpetamisest I kooliastmes

Teise uurimisküsimusega sooviti teada saada, missuguseid rahatarkuse teemasid ning kuidas klassiõpetajad neid esimese kooliastme tundides õpetavad. Kõigepealt esitatakse tulemused teemade (joonis 2), siis õppematerjalide (joonis 3) ning seejärel meetodite (joonis 4) kohta.

Teemade kohta kujunes vastustest kaks peakategooriat, neli alamkategooriat ja kuus koodi (vt joonist 2).

Joonis 2. Rahatarkuse teemade kooditabel.

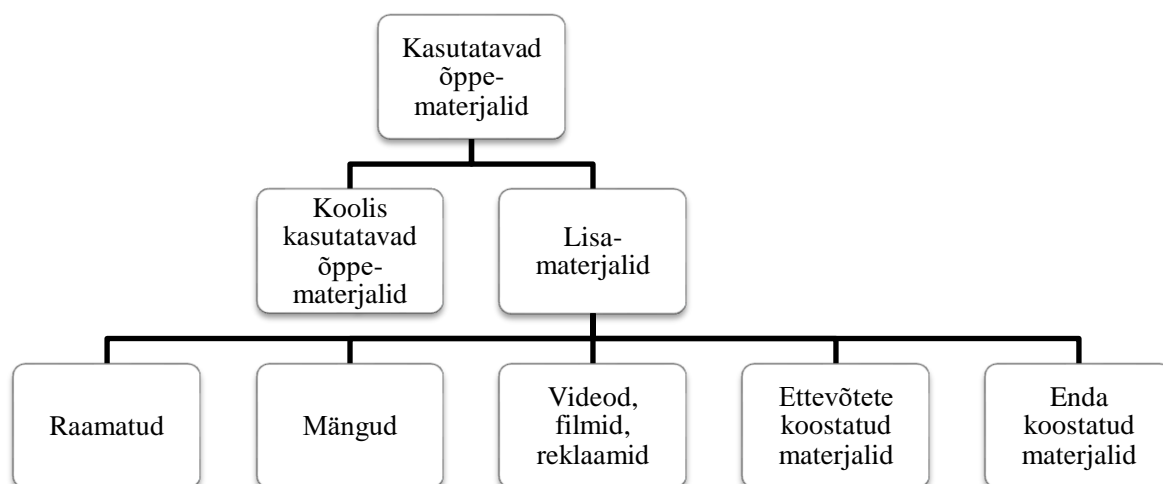
Intervjuudest selgus, et uuringus osalenud klassiõpetajad õpetavad nii otseselt kui ka kaudselt rahaga seotud teemasid. Esimese puhul räägitakse nii raha kui ka rahatarkuse olemusest: mis on raha/rahatarkus; elu ilma rahata; raha ajalugu; raha ja töö vaheline seos; pangakaart ja selle kasutamine. Samuti õpetavad kõik intervjuueeritavad raha mõistlikku kasutamist, näiteks arutletakse õpilastega heade ostuotsuste tegemise ning soovide ja vajaduste erinevuse üle. Ka selgitatakse neile kolme rahakassa süsteemi, seejuures räägitakse enda huvialadest ja

unistustest, teiste aitamisest, seatakse eesmärged ning koostatakse eelarvet. Lisaks tutvustavad uuritavad õpilastele põgusalt laenamise (sh intressi- ja laenulepingu) ning investeerimise ja ettevõtluse olemust (sh raha kasvatamise tähendust ning aktsia ja iduettevõtte mõistet). Peale otseselt rahaga seotud teemade seostatakse rahatarkusega ka kaudselt rahaga seotud teemasid: intervjuueeritavad tähtsustavad nii nn tõelist rikkust kui ka keskkonna hoidmist.

Mõnikord on lastel arvamus, et kui ma maksan pangakaardiga, siis see raha lihtsalt on seal peal ja ei kulugi ära, et teen piiksu ja niimoodi on. (Õ4)

Siis raha investeerimine: mitte selles mõttes, kuhu ja mida investeerida, vaid pigem selles võtmes, et raha saab kasvama panna. Nagu laps kasvab, tema jalanumber kasvab, (...) – nii saab ka raha kasvatada. (Õ6)

Õppematerjalide kohta kujunes vastustest kaks peakategooriat ja viis alamkategooriat (vt joonist 3).

Joonis 3. Rahatarkuse õppematerjalide kooditabel.

Intervjuudest selgus, et klassiõpetajad käsitlevad rahatarkust nii koolis kasutatavate õppematerjalide kui ka lisamaterjalide abil. Esimeste alla kuuluvad eesti keele, matemaatika, loodus- ja inimeseõpetuse õpikud, töövihikud ja tööraamatud. Nendest käsitletakse rahatarkuse teemasid eelkõige matemaatika õppematerjalide abiga.

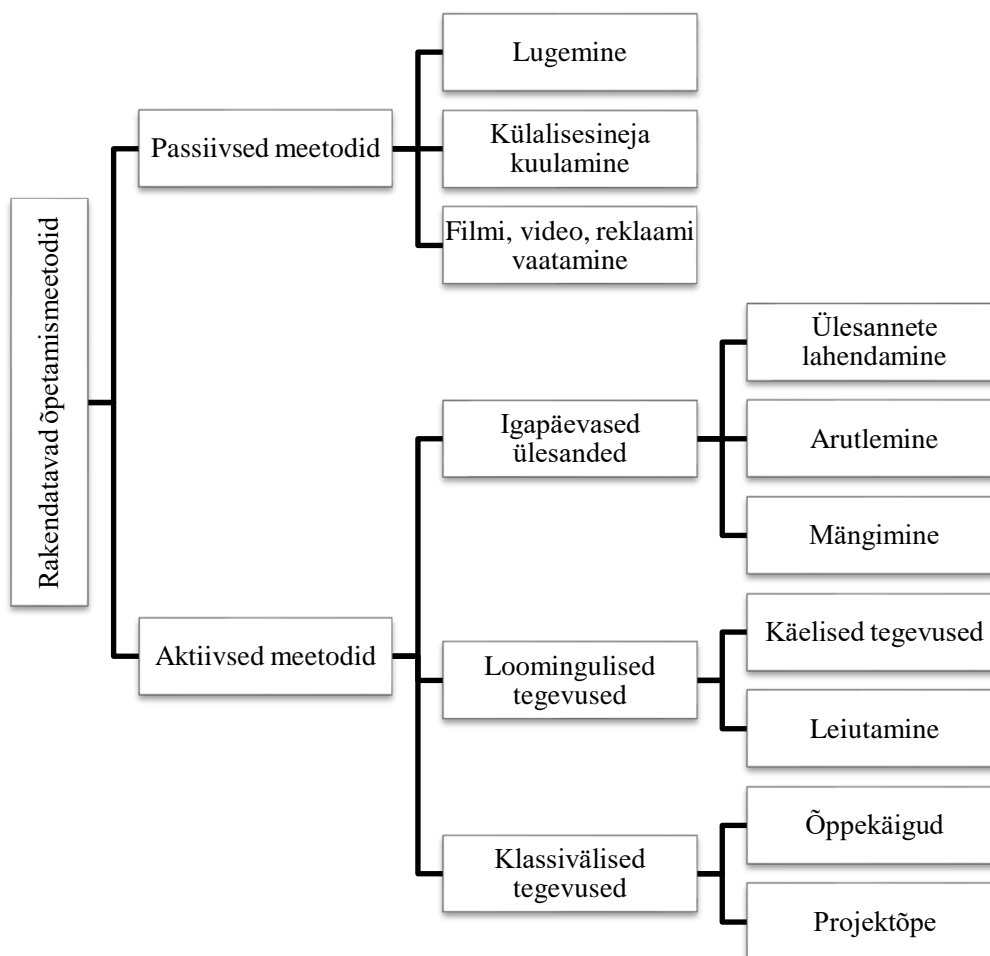
Lisamaterjalidena töid uuritavad välja raamatud „Tom õpib rahamängu“, „Koer nimega Money“, „Minu esimene raha“ ja sarja „Minu raha“, kõlama jäi neist esimene. Mängudena kasutatakse lauamänge „Rahatarkuse kompass“, „Monopoly“, „Game of life“, „Superfarmer ja mäger“ ning Junior Achievement Eesti mängu „Anni ja Antsu pitsa“. Lisaks lauamängudele mängitakse interaktiivset mängu „Cashy“ ja käiakse Ettevõtluskülas, kus mängitakse läbi rollimänge. Peale raamatute ja mängude töid klassiõpetajad lisamaterjalidest

esile ka videoid, filme ja reklaame, nagu „Buratino“ lastelavastuse, „Jänku-Jussi“ multifilmid ja Eesti Panga filmi „Kuidas valmib Eesti kroon?“.

(...) oli kunagine „Buratino“ (...). Üks osa oli see, kus neil sai raha otsa, (...). Koer pidi viima taara ära, (...). Aga koer otsustas hoopis lotopiletit osta. Neil õnnestuski miljon krooni võita ja kuidas nad siis kolme päevaga selle ka ära kulutasid. Lapsed olid hämmingus. Me rääkisime (...), et tegelikult ei olegi asi üldse rahasummades, kui palju me teenime, vaid pigem see, mida me selle rahaga teeme. (Õ5)

Lisaks kasutavad klassiõpetajad erinevate ettevõtete koostatud materjale: Junior Achievement Eesti töölehti, töövihikuid, lauamänge, disainmõtlemisülesandeid ja juhendmaterjale; Edu ja Tegu töölehti ja juhendmaterjale; Swedbanki veebileheküljel asuvaid nippe ja nõuandeid ning SEB veebileheküljel praktilisi ülesandeid. Samuti koostavad õpetajad esimese kooliastme õpilastele rahatarkuse õpetamiseks palju ise töölehti ja loovad mänge.

Õpetamismeetodite kohta kujunes vastustest kaks peakategooriat, kuus alamkategooriat ja seitse koodi (vt joonist 4).

Joonis 4. Rahatarkuse õpetamismeetodite kooditabel.

Rahatarkuse õpetamiseks kasutavad klassiõpetajad nii passiivseid kui ka aktiivseid meetodeid. Passiivsete meetoditena loetakse palju jutte ja tekste ning kuulatakse külalisesinejat. Näiteks kutsutakse tundi ettevõtja, lapsevanem, õpilasfirma või Naisinvestorite Klubi liige, kelle mõtetest ja kogemustest saavad õpilased õppida. Samuti vaatavad klassiõpetajad õpilastega filme, videoid ja reklaame.

Aktiivsete meetoditena kujunes vastustest kolm alamkategoriat. Igapäevaste ülesannete tegemise alla koondati töölehtede täitmine ning matemaatiliste ja disainmõtlemise ülesannete lahendamine. Samuti arutletakse juttude üle, analüüsitakse reklaame ning mängitakse laua-, rolli- ja poemänge. Loomingulistest meetoditest tehakse palju käelisi tegevusi, näiteks meisterdatakse nn eduvihikut või valmistatakse sööki. Lisaks saavad õpilased leiutada, korraldada „Ajujahi“ võistlust, koostada lauamänge ja luua reklaame.

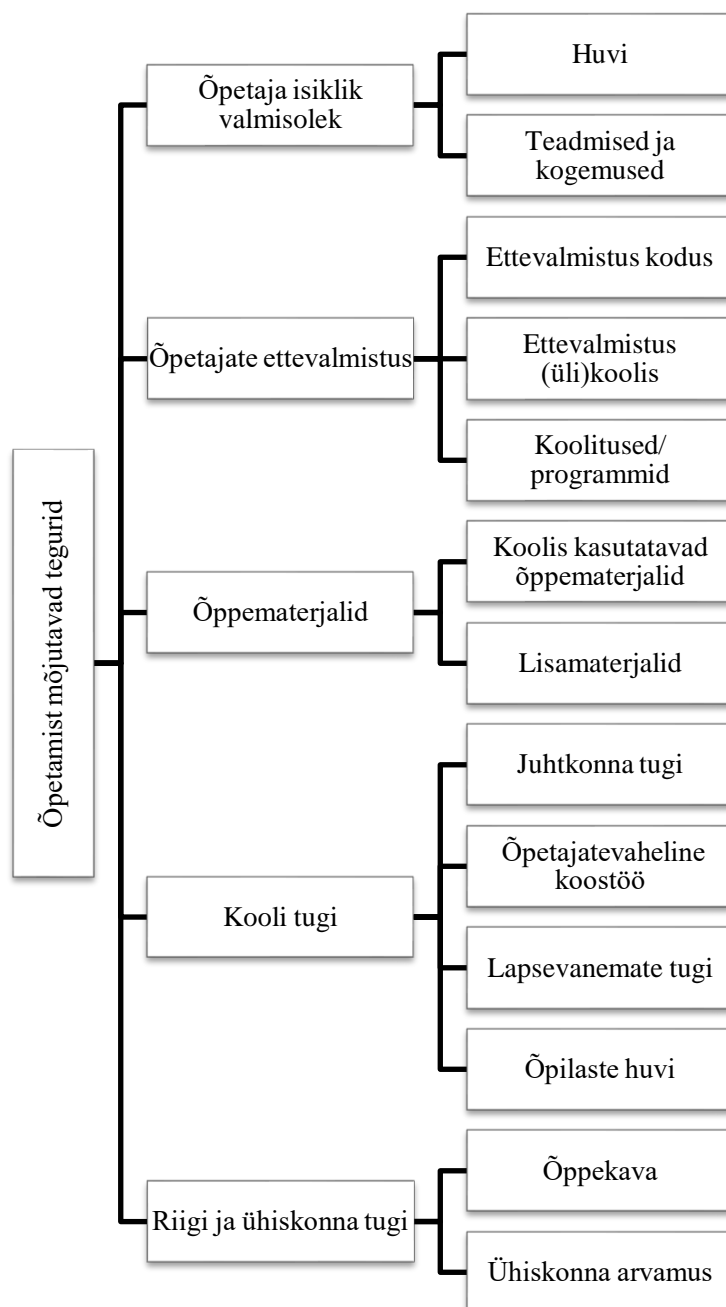
Me oleme (...) loonud ise rahateemalisi lauamänge. Õpilased teevad seda rühmas: mõtlevad ise välja, kujundavad, teevad reeglid, mängulauad või kaardid. (...). Siis me mängime need läbi. (...). Sealt tuleb väga huvitavaid ja põnevaid mänge. (Õ7)

Enamus küsitletud klassiõpetajatest korraldavad ka klassiväliseid tegevusi. Näiteks käivad nad koos õpilastega õppekäikudel, külastades Eesti Panga muuseumi, kohalikku ettevõtet, Toidupanka või käies poes hindu võrdlemas, sisseoste tegemas. Peale õppekäikude võetakse osa projektidest: osaletakse laatadel, viiakse pudeleid taaraautomaati ning kogutakse küünlaümbriseid ja viiakse jäätmejaama.

Ühel aastal tahtsime oma klassiga teha heategu. Lõpuks, (...), jõudsime projektini: kogume taarat, aga ei võta raha välja, vaid annetame „aitan lapsi“ nupule vajutades. Niimoodi kogusime me päris kopsaka summa. Pandipakend märkas seda, kutsus meid Pandipakendisse külla ja viis läbi ekskursiooni, mis oli lastele äärmiselt põnev. (Õ3)

3.3. Rahatarkuse õpetamist mõjutavad tegurid klassiõpetajate seisukohtadest lähtuvalt

Kolmanda uurimisküsimusega sooviti välja selgitada, millised tegurid mõjutavad klassiõpetajatel rahatarkuse õpetamist esimese kooliastme tundides. Vastustest kujunes viis peakategoriat ja 13 alamkategoriat (vt joonist 5).

Joonis 5. Rahatarkuse õpetamist mõjutavate tegurite kooditabel.

Esimese kategooria moodustab õpetaja isiklik valmisolek, mille alla kuulub õpetaja huvi ja motivatsiooni ning teadmiste ja kogemuste olemasolu/puudumine. Kõik intervjuus osalenud õpetajad rääkisid rahatarkuse õpetamisel isikliku uskumuse ja missioonitunde olulisusest: rahatarkust õpetavad need klassiõpetajad, kes on sellest huvitatud ja muutustele avatud. Lisaks mõjutab õpetaja valmisolekut teadmised ja kogemused, sest kui need puuduvad, ei teata, kuidas rahatarkust õpetada, või võib olla hirm, et ei osata õpilaste küsimustele vastata.

Eelmisel aastal me küll väga tugevalt arutasime, et võiks olla nii, et kõik teised klassid kord nädalas tegelevad sellega, aga valdavalt ei olnud õpetajad siiski veel valmis selleks, ei tahtnud seda muudatust sisse viia. See jäi ikkagi vabatahtlikuks: kes on rohkem huvitatud, käsitleb rahatarkust oma klassiga erinevate ainete raames. (Õ4)

Teise kategooria moodustab õpetaja ettevalmistus. Kodune ettevalmistus rahatarkuse teemade osas on õpetajatel erinev: mõni õpetaja jäi sellest lapsepõlves täiesti eemale; mõnele õpetajale anti võimalus saada rahalisi kogemusi, näiteks käies poes või tehes pere eelarvet; mõni õpetaja sai väga hea ettevalmistuse, sest vanemad rääkisid ja kaasasid neid rahalistesse tegemistesse. Seevastu väitsid kõik intervjuueeritavad, et nad ei omandanud rahalisi teadmisi ega saanud rahatarkuse õpetamiseks vajalikku ettevalmistust ülikoolist, gümnaasiumist ega põhikoolist. Kuigi ülikoolis oli teemakohaseid valikaineid ning gümnaasiumis majandusklass või -kursus, ei käsitletud rahatarkust üheski aines sügavalt.

Aga võib olla ka see, et tal (klassiõpetajal) ei ole seda kogemust või talle (klassiõpetajale) ei ole õpetatud, kuidas seda (rahatarkust) õpetada. (...). Nii kui tuleb sul näiteks tekstülesanne bussiga sõitmisest, siis sinna saab kohe rahatarkuse juurde panna. Või kaardilt vahemaade vaatamine, et aga vaata siis bussi sõiduplaani ja arvuta kütusekulu. Et seda (rahatarkust) saab sisse tuua. (Õ2)

Kuue intervjuueeritava arvates on olemas piisavalt koolitusi ja programme, et end harida ning rahatarkuse õpetamiseks ette valmistada – nad nimetasid Junior Achievementi, Edu ja Tegu, Ettevõtliku Kooli, Mentorklubi, Rahandusministeeriumi, Haridus- ja Noorteameti, Tallinna Tehnikaülikooli, Tallinna Ülikooli ja Eesti Panga tegevusi. Samuti kirjutavad eraisikud ja nn mõjuisikud, nagu Jaak Roosaare ja Kristi Saare, raamatuid, loovad videoid, teevad taskuringhäälinguid ning viivad läbi loenguid ja koolitusi. Samas tunnevad kaks uuritavat, et koolitused ei ole alati kättesaadavad: info ei jõua huvitundvate inimesteni või toimuvad koolitused ebasobivatel aegadel/kohas, näiteks on maalt tulevatel õpetajatel Tallinnasse kulukas ja aeganõudev sõita.

Peale õpetaja isikliku valmisoleku ja ettevalmistuse mõjutab rahatarkuse õpetamist nii koolis kasutatavate õppematerjalide kui ka lisamaterjalide olemasolu ja kättesaadavus. Kuigi kooli õppematerjalides olevaid teemasid saab õpetajate sõnul rahatarkusega lõimida, on enamuse küsitletud klassiõpetajate arvates nendes siiski vähe rahatarkust. Samas on neil hea meel, et lisamaterjale koostatakse järjest juurde ning need on tasuta kättesaadavad. Küll aga nimetasid uuritavad ka nende osas puuduseid: lisamaterjale on vähe; need on ühetaolised; neid on keeruline leida ning neid ei saa kasutada süsteemselt ja järjepidevalt. Seepärast peavad nad palju õppematerjale ise looma, mis muudab rahatarkuseteemaliste tundide ettevalmistamise aeganõudvaks.

Matemaatikas me ikka räägime rahast ja arvutame valuutadega, aga kui sinna sisse ei too eraldi mingeid põnevaid ülesandeid, näiteks (...), kas mõistlikum on iga päev võileiba puhvetist osta või teha endale iga päev kodus võileib kaasa (...), siis tegelikult selliseid analüüsiülesandeid on õppematerjalides ikkagi väga vähe. (Õ3)

Neljanda kategooriana kujunes intervjuude vastuste põhjal rahatarkuse õpetamist mõjutava tegurina kooli toe suurus. Kooli juhtkonnalt tunnevad klassiõpetajad õpilastele rahaliste teadmiste edasiandmiseks palju tuge. Näiteks võimaldatakse õppematerjalide ostmist, huviringi või eraldi ainetunni loomist, koolitustest osavõtmist ja laatade korraldamist. Seevastu ei toimu uuritavate ja nende kolleegide vahel piisavalt koostööd, et õpilased saaksid rahatarkust järjepidevalt õppida. Üksteist aidatakse tundide vahetamisel, kuid tihedat mõtete ja materjalide vahetamist pigem ei toimu. Samas ilmnes intervjuudest, et nii lapsevanemad kui ka õpilased suhtuvad rahatarkuse õpetamisse üldiselt hästi, näiteks on vanemad avaldanud ise soovi rahatarkust õppida või õpetavad lapsed neile kolme rahakassa süsteemi.

Kogemuse põhjal võin küll öelda, et juba esimeses kooliastmes on laste rahatarkusel koht olemas: ma olen tähele pannud, et järjest enam küsitakse näiteks „õpetaja-õpetaja, mis asi on aktsia?“ (...). Üha enam küsitakse ja tahetakse selle kohta rohkem teada. (Õ3)

Viimasena mõjutab rahatarkuse õpetamist riigi ja ühiskonna toe suurus. Õpetajate arvates on positiivne, et põhikooli riiklikus õppekavas on ettevõtlikkuspädevus, sest see tagab rahatarkuse käsitlemise ja lõimimise erinevate ainetega. Samuti on neil hea meel, et valmimas on uus õppekava, milles on rahatarkust rohkem ja konkreetsemalt kajastatud, sest praegu kehtivas õppekavas on seda nende sõnul vähe ning puudub ühtne süsteem rahaliste teadmiste ja oskuste edasiandmiseks.

Peale õppekava mõjutab rahatarkuse õpetamist ühiskonna arvamus ja riiklike organisatsioonide tegevus. Klassiõpetajad tunnevad, et rahatarkus on ühiskonnas aktuaalsust koguv teema ning selle õpetamise tähtsust ja vajalikkust mõistetakse. Samuti töid nad välja, et mitmed asutused, nagu Haridus- ja Noorteamet ning Rahandusministeerium, tegelevad aktiivselt rahatarkuse populariseerimisega.

4. Arutelu

Magistritöö eesmärk oli teada saada klassiõpetajate arvamustest ja kogemustest rahatarkuse õpetamisest põhikooli esimese kooliastme tundides. Lähtuvalt uurimisküsimustest arutletakse olulisimate tulemuste üle, tuginedes teooriale ja varasematele uuringutele. Lisaks tuuakse välja töö piirangud ja praktilised väärtused ning antakse soovitusi edasisteks uuringuteks.

4.1. Rahatarkuse õpetamise olulisus I kooliastmes

Enne uurimisküsimustele vastuste saamist küsiti klassiõpetajatelt intervjuudes, mis klassis võiks nende arvates rahatarkuse õpetamise ja õppimisega alustada. Uuritavad olid seisukohal, et alustama peaks esimeses klassis, kuus neist tõid ka eraldi välja, et tegelikult peaks nende arvates rahatarkusest rääkima juba lasteaias. Klassiõpetajate vastused on sarnased Eestis (Civitta Eesti AS, 2020) ja Ameerika Ühendriikides (Gold, 2016; Gold, 2022) läbiviidud uuringute omadega, milles õpetajad olid veendumusel, et juba lasteaiaaegsed ja esimese kooliastme õpilased peaksid saama vastavas õppeasutuses ja -astmes rahalisi teadmisi ja oskusi.

Lisaks tõid intervjuueeritud klassiõpetajad välja, et rahatarkuse õpe peaks olema süsteemne ja järjepidev, st igas klassis gümnaasiumi lõpuni suurendatakse teadmiste hulka. Ka Rahandusministeeriumi eestvedamisel läbiviidud uuringus (Civitta Eesti AS, 2020) ja rahatarkuse riiklikus strateegias (Rahandusministeerium, 2021) selgus sama mõte, sest nii jõuavad teadmised (Sherraden *et al.*, 2011) ja harjumused kinnistuda (Bae *et al.*, 2022), vastasel juhul on täiskasvanueas keerulisem tagada enda rahaline turvatunne (Turu-uuringute AS, 2019). Lisaks kinnitab järjepideva õppe vajalikkust fakt, et riigid, nagu Austraalia, Rootsi ja Soome, kus õpetatakse rahatarkust kogu üldhariduse jooksul, on ühed kõige rahateadlikumad riigid. Seega peaks rahatarkuse õppimine toimuma süsteemselt ning teadmiste taset tuleks järk-järgult tõsta.

Esimese uurimisküsimusega sooviti teada saada, miks on klassiõpetajate hinnangul oluline rahatarkust esimese kooliastme tundides õpetada. Enim räägiti õigete teadmiste, oskuste, harjumuste ja hoiakute kujundamisest, et õpilased oskaksid raha mõistlikult kulutada ning hakkaksid varakult säästmisharjumust kujundama. Arvati, et tänu nendele aspektidele toimetatakse rahaga nii lapse kui ka täiskasvanuna paremini ega elata üle enda võimete, mis tagab rahalise ja üldise heaolu. Seda mõtet kinnitavad ka uurimused (nt Batty *et al.*, 2015; Edgar & Haves, 2021; Griffiths & Ghezelayagh, 2018): tähtis on varakult tekitada raha suhtes õigeid teadmisi, uskumusi, hoiakuid ja harjumusi, et tagada rahaline turvalisus.

4.2. Rahatarkuse õpetamine I kooliastmes

Teise uurimisküsimusega sooviti teada saada, missuguseid rahatarkuse teemasid ning kuidas klassiõpetajad neid esimese kooliastme tundides õpetavad. Intervjuudes toodi lisaks esimese kooliastme rahaga seotud teemadele välja ka mõni teise kooliastme ühiskonnaõpetuse oma. Näiteks on kõikide uuritavate arvates oluline, et õpilased oskaksid eristada soove ja vajadusi,

et teha mõistlikke ostuotsuseid. Selle oskuse vajalikkusest räägiti ka juba näiteks 2012. aasta OECD konverentsil (Billimoria, 2012). Samuti peaks mitme nii käesoleva kui ka 2016. aasta uuringus (Gold, 2016) osalenud õpetaja arvates vestlema pangakaardi olemusest, sest õpilased ei tea, kuidas raha pangakaardile saab ja et sellel ei ole raha piiramatult. Lisaks võiks käesoleva töö autori arvates rääkida pere eelarvest, et õpilane teaks pere igakuiseid kulutusi ning mõistaks tänu sellele asjade väärtust. Järelikult võiks esimeses kooliastmes käsitleda ka mõnda ühiskonnaõpetuse teemat, sest ka neid teadmisi on vaja nooremana rakendada.

Õppematerjalidena kasutavad uuritavad rahateemade üle arutlemiseks peamiselt lisamaterjale, sest koolis kasutatavates õpikutes, töövihikutes ja tööraamatutes ei ole neid piisavalt. Kuigi välja toodi erinevaid raamatuid, jäi mitu eestikeelset teost nimetamata. See võib olla tingitud asjaolust, et kõik kasutatavad õppematerjalid ei tulnud õpetajatel meelde. Lisaks nimetati intervjuudes teisele kooliastmele suunatud raamat „Koer nimega Money“ ja alates 12-aastastele õpilastele loodud mäng „Cashy“. Nende kasutamine esimese kooliastme õpilastega on autori arvates sobilik, juhul kui õppijate teadmised on väga head ja ühtlased ning õpetaja on valmis vajalikke mõisteid selgitama. Raamatus ja mängus eksisteerivate päriseluliste näidete ja situatsioonide kaudu on võimalik teadmisi põnevalt edasi anda.

Küsitatud klassiõpetajate jaoks on rahatarkuse teemade õpetamisel oluline praktilise lähenemisviisi ja kogemuste pakkumine. Nad nimetasid intervjuudes palju ideid, kuidas rahatarkust õpetada, näiteks analüüsivad nad õpilastega reklaame, võrdlevad poes hindasid ning külastavad ettevõtteid. Eluliste ja mänguliste meetodite ning tegevuste kasutamine on tähtis mitmel põhjusel: õpilased 1) huvituvad rahateemadest rohkem; 2) mõistavad teemasid paremini (Civitta Eesti AS, 2020); 3) saavad aru raha väärtusest (Williams *et al.*, 2022); 4) parendavad enda hoiakut ja käitumist (Compen *et al.*, 2019); 5) õpivad tegema rahateadikke otsuseid (Amagir *et al.*, 2018); 6) loovad häid harjumusi (Griffiths & Ghezelayagh, 2018). Seega saab rahatarkuse õpetamisel rakendada erinevaid praktilisi meetodeid, tänu millele on õppimisprotsess õpilastele meeldivam ja kasulikum.

4.3. Rahatarkuse õpetamist mõjutavad tegurid I kooliastmes

Kolmanda uurimisküsimusega sooviti välja selgitada, millised tegurid mõjutavad klassiõpetajatel rahatarkuse õpetamist esimese kooliastme tundides. Vastused jaotati viide kategooriasse: õpetaja valmisolek, ettevalmistus, õppematerjalid, kooli ning riigi ja ühiskonna tugi. Esimese puhul mainisid kõik õpetajad huvi ja motivatsiooni olulisust rahatarkuse õpetamisel: kui õpetajal on selle vastu huvi ning ta peab seda tähtsaks ja vajalikuks, leiab ta

viisi selle õpetamiseks. Samasugune mõtteviis selgus ka nii rahatarkuse riiklikus strateegias (Rahandusministeerium, 2021) kui ka Eestis läbiviidud uuringus (Civitta Eesti AS, 2020).

Teiseks ilmnas intervjuudes, et enamus uuritavatest ei ole saanud kodust ega üldhariduskoolist häid rahalisi teadmisi. Ka 2019. aasta uuringus selgus, et 56% Eesti täiskasvanud elanikest ei ole rahatarkust koolitundides õppinud (Turu-uuringute AS, 2019). Seevastu omandab enamus (95%) 15-aastastest õpilastest rahalisi teadmisi kodukeskkonnas ning 36% on rahatarkust õppinud spetsiaalses õppeaines, 52% mõnes teises õppeaines (Riitsalu, 2020). Seega on uuringu järgi nooremad inimesed omandanud nii kodust kui ka koolist rohkem ja põhjalikumaid teadmisi ning intervjueeritud klassiõpetajate vähene ettevalmistus võib olla tulenenud asjaolust, et alles viimastel aastatel on rahatarkus ühiskonnas aktuaalsem teema.

Lisaks ei koolitata ülikoolides üliõpilasi rahatarkuse õpetamiseks välja (Pöder *et al.*, 2020), mida väitsid ka kõik intervjueeritavad klassiõpetajad – keegi ei saanud vastavasisulist ettevalmistust Tallinna ega Tartu Ülikoolis õppides. Seepärast on positiivne, et ülikoolides plaanitakse hakata väljaõpet tagama (Rahandusministeerium, 2021). Täiendkoolituste kohta arvasid nii intervjueeritavad kui ka varasemates uuringutes osalenud õpetajad sarnaselt: olemasolevaid koolitusi ja programme on piisavalt ning need on kasulikud, kuid need ei ole õpetajatele alati kättesaadavad (Civitta Eesti AS, 2020). Samuti võiks rohkem olla rahatarkuse teemalisi koolitusi (Elenurm *et al.*, 2020; Viilup Uuringud, 2021). Intervjuudest, riiklikust rahatarkuse strateegiast ja uuringutest tulenevalt on Eesti klassiõpetajaid vaja rohkem rahatarkuse õppimisel ja õpetamiseks ettevalmistumisel aidata.

Peale õpetaja valmisoleku ja ettevalmistuse mõjutab rahatarkuse õpetamist teemakohaste õppematerjalide olemasolu ja kättesaadavus. Selles osas on samuti nii käesolevas kui ka 2020. aastal läbiviidud uuringus osalenud õpetajad (Civitta Eesti AS, 2020) ühel arvamusel: sobivaid õppematerjale on vähe ning olemasolevad on raskesti leitavad, mistõttu võtab rahatarkuse teemalise tunni ettevalmistamine palju aega. Lahendusena nähakse materjalide koondamist ühele veebilehele, kuid tundub, et õpetajad ei ole veel teadlikud õppematerjalide olemasolust Rahandusministeeriumi kodulehel (Rahandusministeerium, 2023d).

Kooli tugi on õpetajate sõnul suur: juhtkond, lapsevanemad ja õpilased huvituvad rahatarkusest. Uuritavad väitsid, et õpilased hakkavad isegi vanematega rahaasjadest rääkima, mis ilmnas ka Austraalia uuringust (Williams *et al.*, 2022). Samas selgus, et uuritavad peavad rahatarkuse õpetamist ise algatama, näiteks tehes juhtkonnale ettepaneku osta vastavaid õppematerjale või asendada ainetund rahatarkuse teemalise tunniga. Autori selgitus sellele on,

et rahatarkuse uudsuse tõttu ei pruugi juhtkonnal tekkida mõtet seda õpetada, kuid idee esitamisel on nad nõus seda realiseerima. Kuigi uuritavad ei näe kollegides nii suurt huvi rahatarkuse õpetamise vastu, toetavad üldiselt kooliga seotud osapooled rahatarkuse õpetamist, järelkult mõistetakse selle olulisust ja vajalikkust.

Lisaks mõjutab rahatarkuse õpetamist riiklik õppekava. Klassiõpetajad tundsid sarnaselt varasemates Eesti uuringutes osalenutele (Aarna *et al.*, 2021; Civitta Eesti AS, 2020; Pöder *et al.*, 2020; Rahandusministeerium, 2021), et õppekavas võiks rahaga seotud teemasid olla rohkem ja need võiksid olla selgemalt sõnastatud. Seepärast võiks uus õppekava (vt Põhikooli riiklik õppekava, 2011b) ja õpiväljundite uuringu (Rahandusministeerium, 2023c) tulemuste põhjal loodavad õppeprotsesside kirjeldused (Haridus- ja Teadusministeerium, 2022) probleemid lahendada. Lisaks on kardetud, et rahatarkuse õpetamisel võivad teiste ainete õpitulemused jääda täitmata (Civitta Eesti AS, 2020), kuid käesoleva uuringu osalejate arvates on lõimides võimalik rahatarkust edukalt õpetada, mida tõestab ka Ameerika Ühendriikides läbiviidud uuring (Batty *et al.*, 2015). Tänu uuele õppekavale (Põhikooli riiklik õppekava, 2011b) on lootus, et rohkem klassiõpetajaid hakkab rahatarkust käsitlema ja ainetundidesse lõimima.

Kõik nimetatud tegurid on välja toonud ka välisriikide klassiõpetajad (vt nt APPG, 2021; Gold, 2022; Henderson *et al.*, 2021; Jayaraman *et al.*, 2019; Sel & Sözer, 2020). Käesolevat uuringut läbi viies ilmnis tegurites ühine joon: õpetaja valmisolek ehk huvi, uskumus, motivatsioon, missioonitunne – kõik mõjutavad aspektid taanduvad klassiõpetajate mõtetest lähtuvalt valmisolekule. Kui õpetaja soovib ennast rahatarkuse temadel harida ja neid tunnis käsitleda, loeb ta vastavasisulisi raamatuid või osaleb sobivatel koolitustel. Kui õpetajal on huvi viia läbi rahatarkuseteemalist tundi, leiab ta selleks olemasolevad materjalid või koostab need ise. Kui õpetaja soovib saada eraldi tundi rahatarkuse õpetamiseks, pakub ta kooli juhtkonnale välja erinevaid ideid selle võimaldamiseks. Kui õpetajal on tahe rahatarkust enda tundidesse lõimida, ei ole rahateemade ebapiisav esindatus õppekavas ja õppekava maht takistus. Järelikult on võimalik rahatarkust esimese kooliastme õpilastele õpetada, kui klassiõpetajal on selle vastu isiklik huvi, sest ta leiab selleks viisi ja vajadusel lahenduse.

4.4. Töö piirangud, praktilised väärtused ning soovitud edasisteks uuringuteks

Käesoleva töö puhul on mitu piirangut. Esiteks ei toeta põhikooli riiklik õppekava süsteemset rahatarkuse õpetamist ning puuduvad juhised selle õpetamiseks (Aarna *et al.*, 2021; Civitta Eesti AS, 2020; Rahandusministeerium, 2021). Seepärast ei ole palju klassiõpetajaid, kes

rahatarkust käsitlevad, ning valimi koostamine oli keeruline. Samas leiti üles need klassiõpetajad, kelle jaoks rahatarkuse õpetamine on südamelähedane – lisaks rahatarkuse õpetamisele edendavad kõik seda ühiskonnas ühel või teisel viisil –, tänu millele saadi uurimuse jaoks adekvaatseid vastuseid. Seega seisneb töö esimene praktiline väärtus valimis.

Teine piirang on asjaolu, et Eestis on rahatarkuseteemalisi uurimistöid tehtud vähe, mistõttu võrreldi ja arutleti palju töö tulemuste üle kahe uuringu põhjal. Kolmandaks sooviti uuringute vähesuse tõttu õpetajatelt intervjuude käigus teada saada mõtteid paljude erinevate teemade kohta, mille pärast ei ole töö kitsamalt fookustatud. Autori hinnangul oli see vajalik, et aidata uuritavatel anda hea ülevaade enda arusaamadest ja kogemustest ning positiivsetest ja eksisteerivatest murekohtadest koolisüsteemis. Järelikult on teine praktiline väärtus järgnevateks rahatarkusega seotud uuringuteks hea aluse olemasolu.

Väljatoodud kolme piirangu tõttu puudub teadmine, kas nimetatud probleemkohti näeb enamus Eesti klassiõpetajatest või ainult mõni õpetaja. Sellest tulenevalt tuleks läbi viia kvantitatiivne uuring suure hulga nii rahatarkust õpetavate kui ka mitteõpetavate klassiõpetajate seas ning uurida kitsamalt nende arvamusi rahatarkuse õpetamist mõjutavatest teguritest. Nii saaks täpsema ja põhjalikuma arusaama praegusest olukorrast Eesti algharidussüsteemis, st kas enamus klassiõpetajatest mõtleb sarnaselt, mida oleks vaja kindlasti parendada ning kuidas õpetajaid paremini toetada ja rahatarkuse õpetamist julgustada.

Peale klassiõpetajate oleks edaspidi vaja uurida ka koolieelse lasteasutuse, põhikooli teise ja kolmanda kooliastme ning gümnaasiumiõpetajate arvamusi rahatarkuse õpetamise kohta, sest nii käesoleva kui ka eelnevate uuringute põhjal on oluline õpetada rahatarkust lasteaiast (Civitta Eesti AS, 2020; Gold, 2016; Gold, 2022) gümnaasiumi lõpuni (Rahandusministeerium, 2021). Tänu uutele teadmistele saaks ka neid rohkem rahaliste teadmiste ja oskuste edasiandmisel aidata.

Lisaks valimile ja rahatarkuseteemalistele töödele aluse panemise on käesoleval magistritööl veel kaks praktilist väärtust. Esiteks valiti uurimisviisiks kvalitatiivne lähenemine, tänu millele saadi teada, mis on rahatarkuse käsitlemiseks hästi (nt koolituste olemasolu) ning mis probleemne (nt õppematerjalide puudus). Tänu sellele on Haridus- ja Teadusministeeriumil ning Rahandusministeeriumil võimalik õpetajaid rohkem toetada, et veel enam neist oleks valmis rahatarkust tundides käsitlema. Mida paremad rahalised teadmised, oskused, hoiakud ja harjumused õpilastel on, seda rahatargemad ja õnnelikumad järeltulevad põlvkonnad Eestis on (OECD, 2011).

Teiseks saadi intervjuude kaudu põhjalikult teada, kuidas uuringus osalenud klassiõpetajad rahatarkust õpetavad, st mis teemasid, õppematerjale ja meetodeid nad tundides kasutavad. Uuritavate ettepanekul koostas käesoleva töö autor loetelu õppematerjalidest (vt lisa 3), mida rahatarkuse õpetamisest huvitatud klassiõpetajad saavad kasutada. Seega on õpetajatel võimalik saada ideid, milliste õppematerjalide abil olulisi rahateemasid praktiliselt, elulähedaselt ja õpilastele huvitekitavalt õpetada.

Tänuõnad

Ma olen väga tänulik enda perekonnale, kes mind magistritöö kirjutamisel toetas ja julgustas. Samuti tänan õppejõud Ilona Võiku keeleteaduse nõuannete eest ning Rahandusministeeriumi rahatarkuse koordinaatorit Liisi Kirchi ja Junior Achievement Eesti juhti Kersti Loori, kes aitasid mul moodustada valimit ning pakkusid kogu protsessi jooksul tuge. Lisaks olen tänulik kõikidele uuringus osalenud klassiõpetajatele mõtete ja kogemuste jagamise eest. Kõige suurem tänu juhendajatele Aigi Kikkasele ja Külli Hiiemäe-Metsarile, kes uskusid minu töö teema olulisusse ning jagasid ideid ja soovitusi töö parendamiseks.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest lähtudes ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Pärli Pärn

/allkirjastatud digitaalselt/

18.05.2023

Kasutatud kirjandus

- Aarna, O., Riitsalu, L., & Venesaar, U. (2021). Finantspädevuse kui elukestva õppe võtmepädevuse raamistik. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, 9(2), 155–183.
<https://doi.org/10.12697/eha.2021.9.2.07>
- Ainevaldkond „Matemaatika“. Põhikooli riiklik õppekava. Lisa 3 (2011). *Riigi Teataja I*, 12.04.2022, 10. <https://www.riigiteataja.ee/aktiis/1120/4202/2010/1m%20lisa3.pdf#>
- Ainevaldkond „Sotsiaalsained“. Põhikooli riiklik õppekava. Lisa 5 (2011a). *Riigi Teataja I*, 12.04.2022, 10. <https://www.riigiteataja.ee/aktiis/1120/4202/2010/1m%20lisa5.pdf#>
- Ainevaldkond „Sotsiaalsained“. Põhikooli riiklik õppekava. Lisa 6 (2011b). *Riigi Teataja I*, 08.03.2023, 5.
https://www.riigiteataja.ee/aktiis/1080/3202/3005/18m_pohi_lisa6.pdf#
- Amagir, A., Groot, W., Maassen van den Brink, H., & Wilschut, A. (2018). A Review of Financial-Literacy Education Programs for Children and Adolescents. *Citizenship, Social and Economics Education*, 17(1), 56–80.
<https://doi.org/10.1177/2047173417719555>
- APPG (All Party Parliamentary Group) (2021). *Inquiry on Primary-School Aged Financial Education*. <https://www.young-enterprise.org.uk/wp-content/uploads/2021/07/Inquiry-on-primary-school-aged-financial-education-Report.pdf>
- Arro, G., Jaani, J., Loogma, K., Malleus, E., Titov, E., Toding, M., Täks, M., & Venesaar, U. (2018). Ettevõtlikkuse ja ettevõtlusõppe süsteemne arendamine Eestis. https://xn--ettevtluspe-jfbe.ee/wp-content/uploads/2018/12/Raamdokument_web_3.pdf
- ASIC (Australian Securities and Investments Commission) (2011). *National Financial Literacy Strategy. Report 229*. <https://download.asic.gov.au/media/1343576/rep229-national-financial-literacy-strategy.pdf>
- Bae, K., Jang, G-Y., Kang, H-G., & Tan, P. (2022). Early Financial Education, Financial Literacy, and Gender Equity in Finance. *Asia-Pacific Journal of Financial Studies*, 51(3), 372–400. <https://doi.org/10.1111/ajfs.12378>
- Batty, M., Collins, J. M., & Odders-White, E. (2015). Experimental Evidence on the Effects of Financial Education on Elementary School Students’ Knowledge, Behavior, and Attitudes. *Journal of Consumer Affairs*, 49(1), 69–96.
<https://doi.org/10.1111/joca.12058>

- Billimoria, J. (2012, March 10–11). *Child and Youth Finance International: Financial Education and Inclusion* [Conference presentation]. OECD Financial Literacy Conference, Madrid, Spain. <https://www.oecd.org/finance/financial-education/50346972.pdf>
- Civitta Eesti AS (2020). *Finantskirjaoskuse kujundamise võimaluste analüüs Eesti üldharidus- ja kutsekoolides*.
- Compen, B., De Witte, K., & Schelfhout, W. (2019). The Role of Teacher Professional Development in Financial Literacy Education: A Systematic Literature Review. *Educational Research Review*, 26, 16–31. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2018.12.001>
- Edgar, K., & Haves, V. (2021). *MyBnk Primary Money Twist Evaluation Year Three (2019-20)*. <https://static1.squarespace.com/static/58e768f1579fb37611a0dc3f/t/5ffb310c2ee63730daca14f1/1610297614488/Substance+YR3+Evaulation+of+the+KickStart+Money+programme.pdf>
- Eesti Keele Instituut (s.a.). *Haridussõnastik*. <http://www.eki.ee/dict/haridus/index.cgi?Q=ettev%C3%B5tlikkus&F=M&C06=et>
- Eesti Pank (s.a.). *Mida meil teha saab*. <https://www.eestipank.ee/muuseum/mida-meil-teha-saab>
- Elenurm T., Loogma, K., Ohlau, A., Peterson, B., Rekkor, S., Rungi, M., Tambur, M., Taru, M., Õunapuu, T., & Zimmermann, M. (2020). *Ettevõtlusõppe rakendamine üld-, kutse- ja kõrghariduses. Uuringuraport*. https://ettevotlusope.edu.ee/wp-content/uploads/2021/08/Uuringuraport-2020_final.pdf
- Faulkner, A. (2022). Financial Literacy Around the World: What We Can Learn From the National Strategies and Contexts of the Top Ten Most Financially Literate Nations. *The Reference Librarian*, 63(1–2), 1–28. <https://doi.org/10.1080/02763877.2021.2009955>
- Gold, L. A. (2022). Financial Literacy in the Ohio K–2 Classroom: A Mixed Methods Study. *Education 3-13*, 50(6), 722–736. <https://doi.org/10.1080/03004279.2021.1905018>
- Gold, L. A. (2016). *Teachers' Perceptions Regarding Financial Literacy in Kindergarten Through Grade 2*. Dissertation. Ohio University. https://etd.ohiolink.edu/apexprod/rws_etd/send_file/send?accession=ohiou1470600168&disposition=inline

- Griffiths, A., & Ghezelayagh, S. (2018). *Children and Young People and Financial Capability: Needs Analysis*. <https://moneyandpensionservice.org.uk/wp-content/uploads/2021/03/cyp-needs-analysis.pdf>
- Haridus- ja Noorteamet (s.a.). *Inimeseõpetus I kooliaste*. <https://oppekava.ee/wp-content/uploads/2016/08/Inimese%20petus-I-kooliaste.pdf>
- Haridus- ja Teadusministeerium (2023). *Strateegilised alusdokumendid ja programmid*. https://www.hm.ee/ministeerium-uudised-ja-kontakt/ministeerium/strateegilised-alusdokumendid-ja-programmid?view_instance=2&current_page=1#haridus-ja-noortep
- Haridus- ja Teadusministeerium (2022). *Vabariigi Valitsuse määruse „Vabariigi Valitsuse määruste muutmise“ eelnõu seletuskiri*. <https://oppekava.ee/wp-content/uploads/2022/05/VV-maaruse-seletuskiri.pdf>
- Henderson, G. E., Beach, P., & Coombs, A. (2021). Financial Literacy Education in Ontario: An Exploratory Study of Elementary Teachers' Perceptions, Attitudes, and Practices. *Canadian Journal of Education*, 44(2), 308–336. <https://doi.org/10.53967/cjerce.v44i2.4249>
- Holden, K., Kalish, C., Scheinholtz, L., Dietrich, D., & Novak, B. (2009). *Financial Literacy Programs Targeted on Pre-School Children: Development and Evaluation*. <https://minds.wisconsin.edu/bitstream/handle/1793/36314/holden2009-009.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Jayaraman, J. D., Jambunathan, S., & Adesanya, R. (2019). Financial Literacy and Classroom Practices Among Early Childhood and Elementary Teachers in India and the US. *Education 3–13*, 47(6), 746–759. <https://doi.org/10.1080/03004279.2018.1533030>
- Julianus Inkasso (s.a.). *Statistika: eestlase keskmise võlasumma kasvab aasta-aastalt*. <https://julianus.ee/statistika-eestlase-keskmise-volasumma-kasvab-aasta-aastalt/>
- Kaiser, T., Lusardi, A., Menkhoff, L., & Urban, C. (2022). Financial Education Affects Financial Knowledge and Downstream Behaviors. *Journal of Financial Economics*, 145(2), 255–272. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2021.09.022>
- Kaiser, T., & Menkhoff, L. (2020). Financial Education in Schools: A Meta-Analysis of Experimental Studies. *Economics of Education Review*, 78, 101930. <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2019.101930>
- Kalmus, V., Masso, A., & Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, & T. Vihalemm (Toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <https://sisu.ut.ee/samm/kvalitatiivne-sisuanalyys>

- Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M., & Strömpl, J. (2014). Intervjuu. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, & T. Vihalemm (Toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <https://samm.ut.ee/intervjuu>
- Linno, M. (2020). Transkribeerimine. M-L. Tikerperi (Toim), *Kvalitatiivsed uurimismeetodid sotsiaalteadustes*. <https://sisu.ut.ee/kvalitatiivne/transkribeerimine>
- Masnan, A. H., & Curugan, A. A. M. (2016). Financial Education Program for Early Childhood Education. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 6(12), 113–120. <http://dx.doi.org/10.6007/IJARBS/v6-i12/2477>
- Moreno-Herrero, D., Salas-Velasco, M., & Sánchez-Campillo, J. (2018). Factors That Influence the Level of Financial Literacy Among Young People: The Role of Parental Engagement and Students' Experiences With Money Matters. *Children and Youth Services Review*, 95, 334–351. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.10.042>
- Mäesalu, T. (2023). *Isikuandmete töötlemine üliõpilaste lõputöodes*. https://majandus.ut.ee/sites/default/files/2023-04/juhend_isikuandmed_uliopilaste_loputoodes_2023.pdf
- Mändmaa, S. (2019). Financial literacy – What and Why Should We Improve. *Eurasian Journal of Social Sciences*, 7(2), 12–28. https://www.researchgate.net/publication/334239276_FINANCIAL_LITERACY_-_WHAT_AND_WHY_SHOULD_WE_IMPROVE
- OECD (2011). *Measuring Financial Literacy: Questionnaire and Guidance Notes for Conducting an Internationally Comparable Survey of Financial Literacy*. <https://www.oecd.org/finance/financial-education/49319977.pdf>
- OECD (2020a). *OECD/INFE 2020 International Survey of Adult Financial Literacy*. <https://www.oecd.org/financial/education/oecd-infe-2020-international-survey-of-adult-financial-literacy.pdf>
- OECD (2020b). *PISA 2018 Results (Volume IV): Are Students Smart About Money?* <https://doi.org/10.1787/48ebd1ba-en>
- Olev, A., & Alumäe, T. (2022). Estonian Speech Recognition and Transcription Editing Service. *Baltic Journal of Modern Computing*, 10(3), 409–421. <https://doi.org/10.22364/bjmc.2022.10.3.14>
- Partei, M. (2021). *2020. aasta seire koondaruanne 31.12.20 seisuga*. <https://ettevotlusope.edu.ee/wp-content/uploads/2021/03/Seire-aruanne-2020.pdf>
- Puspitarona, D. S., Abdulhak, I., & Rusman, R. (2019). Financial Literacy for Elementary School Students: Case Study of Bandung City, Indonesia. *International Journal of*

- Learning, Teaching and Educational Research*, 18(10), 292–307.
<https://www.semanticscholar.org/paper/Financial-Literacy-for-Elementary-School-Students%3A-Puspitarona-Abdulhak/575902167d9ed91ae5f7e45cd1b724e22bcd9b3b>
- Pöder, K., Riitsalu, L., & Kroos, K. (2020). Financial Education in Estonia. K. De Witte, O. Holz, & K. De Beckker (Eds.), *Financial Education. Current practices and Future Challenges* (lk 87–109). Waxmann Verlag. <http://eufin.org/docs/Financial-education-in-Estonia.pdf>
- Põhikooli riiklik õppekava (2011a). *Riigi Teataja I*, 12.04.2022, 10.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/112042022010>
- Põhikooli riiklik õppekava (2011b). *Riigi Teataja I*, 08.03.2023, 5.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/108032023005>
- Rahandusministeerium (2023a). *Rahandusministeeriumi rahatarkuse tegevused*.
<https://www.fin.ee/finantspoliitika-valissuhted/rahatarkus>
- Rahandusministeerium (2021). *Rahatark Eesti. Eesti elanike rahatarkuse edendamise strateegia aastateks 2021–2030*. <http://financeestonia.ee/wp-content/uploads/2021/06/Eesti-elanike-rahatarkuse-edendamise-strateegia-aastateks-2021-2030.pdf>
- Rahandusministeerium (2023b). *Rahatarkuse mentorklubid*.
<https://www.fin.ee/finantspoliitika-valissuhted/rahatarkus/rahatarkuse-mentorklubid>
- Rahandusministeerium (2023c). *Rahatarkuse uuringud*. <https://www.fin.ee/finantspoliitika-valissuhted/rahatarkus/rahatarkuse-uuringud>
- Rahandusministeerium (2023d). *Rahatarkuse õppematerjalid esimese kooliastme jaoks*.
<https://www.fin.ee/finantspoliitika-valissuhted/rahatarkus/oppematerjalid-esimese-kooliastme-jaoks>
- Riitsalu, L. (2020). *Eesti õpilaste tulemused PISA 2018 finantskirjaoskuse uuringus*.
<https://harno.ee/sites/default/files/documents/2021-02/PISA-2018-FIN-RAPORT.pdf>
- Riitsalu, L., & Murakas, R. (2019). Subjective Financial Knowledge, Prudent Behaviour and Income: The Predictors of Financial Well-Being in Estonia. *International Journal of Bank Marketing*, 37(4), 934–950. <https://doi.org/10.1108/IJBM-03-2018-0071>
- Sel, B., & Sözer, M. A. (2020). The Examination of Primary School Teachers' Financial Literacy Attitudes and Behaviors in Terms of Different Variables. *Ilkogretim Online - Elementary Education Online*, 19(4), 1987–1997. <https://www.ilkogretim-online.org/fulltext/218-1596694362.pdf>

- Sherraden, M. S., Johnson, L., Guo, B., & Elliott III, W. (2011). Financial Capability in Children: Effects of Participation in a School-Based Financial Education and Savings Program. *Journal of Family and Economic Issues*, 32, 385–399.
<https://link.springer.com/article/10.1007/s10834-010-9220-5#Sec1>
- Statistikaamet (s.a.). *Sotsiaalne tõrjutus ja vaesus*. <https://www.stat.ee/et/avastatistikat/valdkonnad/heaolu/sotsiaalne-torjutus-ja-vaesus>
- Taimalu, M., Uibu, K., Luik, P., & Leijen, Ä. (2019). *Õpetajad ja koolijuhid elukestvate õppijatena. OECD rahvusvahelise õpetamise ja õppimise uuringu TALIS 2018 tulemused. 1. osa*.
https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/70213/talis_eesti_raporti_i_osa.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Tartu Ülikooli eetikakeskus (2017). *Hea teadustava*.
https://www.eetika.ee/sites/default/files/www_ut/hea_teadustava_trukis.pdf
- Turu-uuringute AS (2019). *Eesti elanike finantskirjaoskuse ehk rahatarkuse uuring*.
- Viilup Uuringud (2021). *Ettevõtliku Kooli programmi uuring*. https://evkool.ee/wp-content/uploads/2022/09/Ettevotliku-Kooli-programmi-uuringu-aruanne-_Viilup-Uuringud_2021.pdf
- Voomets, K., Riitsalu, L., & Siibak, A. (2021). Rahatarkuse arendamine sotsiaalmeedia abil: Kogumispäeviku näide. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, 9(2), 127–154.
<https://doi.org/10.12697/eha.2021.9.2.06>
- Williams, P., Morton, J. K., & Christian, B. J. (2022). Enhancing Financial Literacy in Children 5–12 Years Old Using Authentic Learning Within a School Market Garden Programme. *Education 3–13*, 50(3), 361–374.
<https://doi.org/10.1080/03004279.2020.1851741>
- Õunapuu, L. (2012). *Valimid kvantitatiivsetes ja kvalitatiivsetes uurimustes*.
<http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/27764/index.html>

Lisa 1. Intervjuu kava

Soojendusküsimused

1. Kui kaua Te olete klassiõpetajana töötanud?
2. Mis koolides Te õpetate ja olete õpetanud?
3. Kas Te õpetate aineid 1.–3. klassini või kauem?
4. Kas Te õpetate õppeaineid eraldi või üldõpetusena?
5. Kas Te lõimate rahatarkust teistesse ainetesse või on see eraldi aine- või huvitund?
6. Mis koolitusi/programme Te olete rahatarkuse õpetamiseks läbinud (Junior Achievement, Edu ja Tegu, Ettevõtlik Kool, Mentorklubi)?

Põhiküsimused

Uurimuse eesmärk	Uurimis-küsimus	Põhiküsimused	Alaküsimused	Täpsustavad küsimused
Töö eesmärk on teada saada klassiõpetajate arvamustest ja kogemustest rahatarkuse õpetamisest põhikooli esimese	1. Miks on klassiõpetajate hinnangul oluline rahatarkust esimese kooliastme tundides õpetada?	Kuidas Te defineeriksite mõistet „rahatarkus“?	<ul style="list-style-type: none"> • Mida mõiste „rahatarkus“ Teie jaoks tähendab? • Kes on „rahatark laps“? 	<p>- Tooge palun näiteid.</p> <p>- Mida „rahatark laps“ teeb? Tooge palun näiteid.</p>
		Mis klassi(de)s peaks rahatarkusest õpilastele rääkima?	<ul style="list-style-type: none"> • Mis klassis võiks rahatarkuse õpetamisega alustada? • Kui sageli Te rahatarkuse teemasid I kooliastme õpilastega käsitlete? 	- Mis klassis Te alustate rahatarkuse õpetamist?

kooliastme tundides.		Miks on Teie arvates oluline õpetada rahatarkust I kooliastmes?	<ul style="list-style-type: none"> • Mis motiveerib Teid rahatarkust I kooliastme tundides õpetama? • Missuguseid väärtusi/oskusi/isikuomadusi rahatarkuse õpetamine veel peale rahaga seotud teadmiste ja oskuste õpetab/arendab? 	<p>- <i>Kuidas Teil tekkis see mõte?</i></p> <p>- <i>Tooge palun näiteid.</i></p>
	2. Missuguseid rahatarkuse teemasid ning kuidas klassiõpetajaid neid esimese kooliastme tundides õpetavad?	Missuguseid rahatarkuse teemasid Te I kooliastme õpilastega käsitlete?	<ul style="list-style-type: none"> • Kui palju on õppekavas rahatarkust mainitud? 	- <i>Mis aine(te)s Te rahatarkust kõige rohkem õpetate?</i>
		Kuidas Te õpetate rahatarkust I kooliastme õpilastele?	<ul style="list-style-type: none"> • Milliseid meetodeid/võtteid/tegevusi Te enda tundides rakendate? • Kui palju on koolis kasutatavates õppematerjalides (õpikutes, töövihikutes, tööraamatutes) rahatarkuse teemasid? • Kust Te leiata veel olemasolevaid materjale peale õpikute/töövihikute? • Milliseid õppematerjale Te kasutate rohkem – olemasolevaid või enda looduid? 	<p>- <i>Mis aine õppematerjale Te rahatarkuse õpetamiseks kasutate?</i></p> <p>- <i>Miks?</i></p>
	3. Millised tegurid mõjutavad klassiõpetajatel rahatarkuse õpetamist esimese	Kui palju räägiti rahatarkusest Teile ülikoolis?	<ul style="list-style-type: none"> • Kui palju valmistatakse klassiõpetajaid ülikoolis rahatarkuse õpetamiseks ette? • Kui palju räägiti Teile rahatarkuse teemadest põhikoolis? Gümnaasiumis? • Kui palju räägiti Teile rahatarkuse teemadest kodus? • Kui palju on rahatarkuse õpetamiseks vastavaid koolitusi/programme? 	- <i>Mida Teile sellest räägiti?</i> - <i>Mis teemadest oleksite soovinud rohkem kuulda?</i>

	kooliastme tundides?	Kui suur on Teie kooli tugi rahatarkuse õpetamise osas I kooliastmes?	<ul style="list-style-type: none"> • Kui palju aitab kooli juhtkond rahatarkuse edendamisele kaasa? • Kui palju teete kolleegidega koostööd? • Kui toetavad on lapsevanemad? • Kui aktiivselt osalevad õpilased rahatarkuseteemalises õppetöös? 	<i>- Missugustest teemadest nad huvituvad? Mille kohta on nad ise uurinud?</i>
		Missugused tegurid mõjutavad Teil klassiõpetajana rahatarkuse õpetamist I kooliastme tundides?	<ul style="list-style-type: none"> • Missugused tegurid aitavad Teil klassiõpetajana rahatarkust I kooliastme tundides õpetada? • Missugused tegurid takistavad Teil klassiõpetajana rahatarkust I kooliastme tundides õpetada? • 2020. aasta uuringus selgus, et Eesti õpetajad ei pruugi rahatarkust lõimida teistesse ainetesse sellepärast, et muidu ei jõuta ainekavade õpitulemusi täita. Mida Te arvate sellest? • Kui palju aega kulub Teil rahatarkuseteemalise tunni ettevalmistamiseks? 	<i>- Millised kogemused Teil on? Kas I kooliastme õpilastel võiks rahatarkus olla kohustuslik tund, huvitund ja/või teistesse ainetesse lõimitud?</i>

Lõpuküsimused

1. Mida Te soovite veel teema kohta lisada?
2. (Milliseid küsimusi, k.a sõnastust, võiksin ma muuta, lisada, ära võtta?)
3. (Mida ma võiksin intervjuerijana paremini teha?)

Lisa 2. Väljavõtted transkriptsioonidest

Esimene väljavõte

Kuidas Te defineeriksite mõistet „rahatarkus“?

Rahatarkus tähendab minu jaoks seda, et rahalised otsused on läbi mõeldud ning kulutused tehakse vastavalt võimalustele, et välistada üle võimete elamist.

Aga lapse perspektiivis?

„Rahatark laps“ on laps, kes teab, kust raha tuleb, millele ta seda kulutab ja kui mõistlikud need kulutused on. Ja ma arvan, usun, et rahatark laps oskab ka säästa.

Tooge palun veel näiteid, mida rahatark laps teeb.

Rahatark laps oskab eelkõige näha rahamaailma: kust kuhu raha liigub ning kui mõistlikud on kulutused või millised on alternatiivsed võimalused. Näen, et rahatark laps sütitab ka perekonda rahatarkusele tähelepanu pööramast.

Mis klassides peaks rahatarkusest õpilastele rääkima?

Ideaalis lasteaiast alates, ideaalis, aga kui me räägime koolist, siis ikkagi esimeses kooliastmes peaks põhitõdedest rääkima ja iga kooliastmega tuleks teadmiste hulka kindlasti suurendada, et täiskasvanuks saades ühiskonnas edukalt hakkama saada.

Kui sageli Te rahatarkusega seotud teemasid I kooliastme õpilastega käsitlete?

Üritan käsitleda igapäevaselt.

Proovite iga päev erinevate teemadega lõimida?

Täpselt nii. Rahatarkuse ja ettevõtlikkuse teemasid on võimalik enamikesse õppeainetesse lõimida, mis loob lastele võimaluse omale huvitavas õppeaines teemaga seoseid luua.

Miks on Teie arvates oluline õpetada rahatarkust I kooliastmes?

Paljudes kodudes räägitakse – eriti just viimastel aastatel – rahast, investeerimisest, säästmisest, kulutustest. Ma usun, et kui juba noor laps saab peres toimuvatest aruteludest aru ja oskab sellel teemal küsimusi küsida, siis on see kogu perele kindlasti kasulik. Kogemuse põhjal võin küll öelda, et juba esimeses kooliastmes on laste rahatarkusel koht olemas – ma olen tähele pannud, et järjest enam küsitakse näiteks „õpetaja-õpetaja, mis asi on aktsia?“ või et „mina sain sünnipäevaks aktsia, mis asi see on?“. Üha enam küsitakse ja tahetakse selle kohta rohkem teada. Ma näen, et see on vajalik ja oluline. Kui õpetaja oskab vastata nendele küsimustele, siis on see tähtis, ja kui õpetaja jääb jänni, siis peaks õpetajaid rohkem koolitama hakkama.

Teine väljavõte

Kas ma saan õigesti aru, et mõte õpetada algklassidele rahatarkust tuli sellest, et Te ise hakkasite rohkem sellele mõtlema ja sellega tegelema ning mõtlesite, et tahaks neid teadmisi ka lastele pakkuda?

Just-just, just isiklikust kogemusest. Oleksin soovinud ise kõike seda varem teada ja kuna tegelikult see rahatarkuse teema on ühiskonnas viimastel aastatel väga „in“ ka, siis ma leian, et see ongi vajalik teema, mida võiks ikkagi koolis käsitleda. Ehk on siis tulevikus ka võlgnike ja kõiki muid vähem, kui me ikkagi toetame koolis ühiselt. Perekonnataustad on inimestel ikkagi väga erinevad ja kindlasti on ka palju peresid, kus on hästi – tublid vanemad, kes annavad rahatarkust edasi –, aga on ju ka kõike muud. Kool on minu meelest üks kindel koht, kus kõik lapsed on tegelikult nagu ühtemoodi ja õpetaja saabki oma teadmist edasi anda. Nii saab laps mingi põhja omandatud juba koolis.

Ma tuleksin selle teema juurde hiljem tagasi, mul tekkis juba mitu küsimust. Kuidas Te defineeriksite mõistet „rahatarkus“?

Minu jaoks on rahatarkus oskus teha teadlikke valikuid rahateemal või majandusküsimustes üldisemalt, et toime tulla. Kui siit edasi minna veel „rahatarga lapseni“, siis mõeldagi sellele, et ta oskab mõista, mis on näiteks soov ja vajadus: mida on päriselt vaja, millele on vaja raha kulutada, ning mida on tore omada. Vahva oleks saada uut mänguasja, aga kas see tegelikult on väga suur vajadus või mitte. Et laps, või üleüldse inimene, on teadlik raha kasutamise mõttest.

(...)

Miks on Teie arvates oluline õpetada rahatarkust I kooliastmes?

Mina leian, et mida varem sellega tegeleda, seda varem kinnistuvad head harjumused raha kasutamiseks. Kui lapsel kujunevad rahatarkuse head harjumused igapäevaseks normaalsuseks juba noorena, siis oskab laps teha teadlikumaid valikuid ka tulevikus. Minu meelest on lapsed hästi huvitatud ka tegelikult rahatarkuse teemast ja kui huvi on, siis miks mitte juba varakult pihta hakata.

Lisa 3. Õppematerjalid rahatarkuse õpetamiseks I kooliastmes

Järgnevalt on toodud õppematerjalid, mida klassiõpetajad saavad kasutada esimese kooliastme tundides rahatarkuse õpetamiseks.

Raamatud

1. Riin Tuttelberg „Tom õpib rahamängu“ koos Liina Saaremäe-Soidla töövihiku „Mina õpin rahamängu“ ja juhendmaterjaliga „Mina õpetan rahamängu“. Tomi ja Elli lugude kaudu käsitletakse 16 teemat, näiteks kolme rahakassa süsteemi, vajadusi ja tahtmisi, eelarvet, laenamist ja raha kasvatamist. Materjalid on mõeldud kasutamiseks eelkõige 2.-4. klassi õpilastele.
2. Denisa Prošková „Kus kasvab raha? Algteadmised rahast“. Kaheksa-aastase Agu ja tema noorema õe Adeele pere lühikeste lugude kaudu käsitletakse erinevaid teemasid, näiteks isekus, viisakus ja õiglus, mis kõik on ühel või teisel moel rahaga seotud.
3. Maire Forsel „Parem kui kaneelisaia“. Teoses jääb 9-aastaste kaksikute Kalle ja Kaisa ema töötuks, mispärast aitavad lapsed emal ettevõtjaks saada.
4. Erik Ehasoo „Minu esimene äri“. Raamatus otsustab 8-aastane Erki hakata tegema äri, meisterdades ja müües näiteks puidust tassialuseid, et osta endale uus jalgratas. Väikesed lugejad saavad enda äriideid jagada või lisaks raamatule leida mõtteid raha teenimiseks aadressil <http://xn--minuri-eua.eu/index-php/>.
5. Liis Klein „Minu esimene raha“. Tegemist on trükitähtedes kirjutatud raamatuga lihtsast ja lõbusast loost, mis aitab õpilasel aru saada raha teenimisest ja kulutamisest. Teos on eelkõige mõeldud koolieelikutele, kuid sobib ka esimeses klassis käsitlemiseks.
6. Liina Kulu „Marta ja rahatähed“. Raamatus on Marta lõbusad seiklused ühendatud päriseluga, mille abil saab teada rahamaailmast.
7. Natalia Salmela ja Jasmin Hamid „Raha. Kus see kasvab ja kuhu kaob?“. Brita, Emili ja Tormi ema vastab teoses laste omapärastele küsimustele, näiteks kust raha tuleb ja miks ei ole mõistlik iga päev uusi mänguasju osta.
8. Gerry Bailey (ja Felicia Law) sari „Minu raha“. Sari koosneb kuuest raamatust, igaüks on fookuseerunud põhiliselt ühele teemale: raha ajalugu, tarbimisühiskond, ostujõud, rikkus ja vaesus, ametid, raha kasvatamine.

9. Bodo Schäfer „Koer nimega Money“. Koer Money jagab rahatarkusi, tänu millele muutub 12-aastase Kira ja tema pere elu rahaliselt paremaks. Raamat on suunatud pigem teisele kooliastmele, sest see on mõeldud lugemiseks alates 10. eluaastast.

Mängud

1. Lauamäng „Rahatarkuse kompass“ on mõeldud alates 6. eluaastast mängimiseks ning selle abil saab õpilane õppida rahatarkust, sh rahatarkusega seotud mõisteid.
2. Lauamäng „Monopoly“ on mõeldud alates 8. eluaastast mängimiseks ning selle kaudu saab õpilane teada kinnisvarast.
3. Lauamäng „Hotellimagnaat“ on mõeldud alates 8. eluaastast mängimiseks ning selle kaudu saab õpilane teada kinnisvarast.
4. Lauamäng „Game of life“ on mõeldud alates 8. eluaastast mängimiseks ning mängus on õpilase eesmärk kasvatada enda vara.
5. Junior Achievement Eesti lauamängud, näiteks on „Anni ja Antsu pitsa“ mõeldud alates 3. klassi õpilastele mängimiseks ning mängus on õpilase eesmärk kasvatada enda vara.
6. Lauamäng „Superfarmer ja mäger“ on mõeldud alates 5. eluaastast mängimiseks ning mängus on õpilase eesmärk müüa ja vahetada loomi.
7. Interaktiivne mäng „Cashy“ on mõeldud alates 12. eluaastast mängimiseks ning mängus on õpilase eesmärk kasvatada enda raha, püüdes samal ajal õnnelik.
8. Rollimäng „Minu raha“ on mõeldud 5–9-aastastele lastele. Mängu saab mängida nii Tartu kui ka Tallinna Ettevõtluskülas ning selle kaudu saab laps teada, mis on raha, kust seda saab ja kuidas sellega toimetada.
9. Rollimäng „Ettevõtlik pere“ on mõeldud 7–12-aastastele lastele. Mängu saab mängida nii Tartu kui ka Tallinna Ettevõtluskülas ning selle kaudu saab laps teada, millest koosneb pere eelarve, kuidas raha säästa ja kuidas toimib perefirma.

Videod

1. Lastelavastus „Buratino tegutseb jälle: miljon krooni“. Video kaudu saab õpilane aru raha mõistlikust kulutamisest.
Link: <https://arhiiv.err.ee/video/vaata/buratino-tegutseb-jalle-miljon-krooni>
2. Video „Juss käib poes“. Video kaudu saab õpilane teada, millele poes ostlemisel tähelepanu pöörata ning kuidas raha mõistlikult kulutada.
Link: https://www.youtube.com/watch?v=f9x_UXGLSs0

3. Video „Juss mängib poodi“. Video kaudu saab õpilane teada, mida tähele panna asjade ostmisel.
Link: https://www.youtube.com/watch?v=f_va4GXNITc
4. Video „Jussi ja Jassi ostupalavik“. Video kaudu saab õpilane teada reklaamide mõjust ostude tegemisele, mis on soovi ja vajaduse erinevus ning kuidas raha säästa.
Link videole: <https://www.youtube.com/watch?v=JzXBi8bTZoU&list=PLTJII1q-Ao-qnnl8Pn03-TI7A9b08yJ09&index=5>
5. Video „Juss uurib pakendiautomaati“. Video kaudu saab õpilane teada taara äraviimise ja taaskasutamise tähtsusest.
Link: <https://www.youtube.com/watch?v=8fGy91hXtYs>
6. Video „Jänku-Juss õpib internetiohtusid vältima“. Video kaudu saab õpilane teada, mida internetis ostlemisel tähele panna ning kuidas saada aru internetis valitsevatest ohtudest.
Link: <https://www.youtube.com/watch?v=xBGImr0gFFA&list=PLTJII1q-Ao-qnnl8Pn03-TI7A9b08yJ09&index=1>
7. Video „Jänku-Juss uurib reisipakkumisi“. Video kaudu saab õpilane teada reisi planeerimisest ja eelarve tegemisest.
Link: https://www.youtube.com/watch?v=gqblY_MQew0&list=PLTJII1q-Ao-qnnl8Pn03-TI7A9b08yJ09&index=7
8. Video „Jänku-Juss läheb reisile“. Video kaudu saab õpilane teada, kuidas reisides probleemidele lahendusi leida.
Link: https://www.youtube.com/watch?v=IE3-Oo_ygqA&list=PLTJII1q-Ao-qnnl8Pn03-TI7A9b08yJ09&index=5

Digitaalsed töölehed koos tunnikavadega

1. Silja Enok, Margit Luts ja Loona Pärl „Finantskirjaoskus I kooliastmele“. Töölehed on mõeldud 1.–4. klassi õpilastele ning nende abil saab käsitleda teemasid nagu pere eelarve, taskuraha, pangakaart ja sularaha ning mõistlik tarbimine.
Link: <https://e-koolikott.ee/et/oppematerjal/10461-Finantskirjaoskus-I-kooliastmele>
2. Margit Luts „EDU JA TEGU: Ettevõtlus- ja rahatarkuse materjalid I kooliastmele“. Töölehed on mõeldud esimeses kooliastmes kasutamiseks ning need sisaldavad palju teemasid, näiteks ettevõtlust, reklaamide mõju ning soove ja vajadusi.
Link: <https://e-koolikott.ee/et/oppematerjal/30579-EDU-JA-TEGU-Ettevotlus-ja-rahatar-kuse-materjalid-I-kooliastmele>

Tagasi Kooli e-tunnid koos tunnikavade ja töölehtedega

1. Meelis Kadarplik „Miks on mõned asjad nii kallid?“. Tund on mõeldud esimese kooliastme õpilastele ning selle kaudu saab õpilane teada asjade väärtusest; kuidas hind kujuneb ning miks on mõni asi kallim kui teine.
Link: <https://etunnid.tagasikooli.ee/e-tund/miks-on-moned-asjad-nii-kallid/>
2. Anna Lutter „Kuidas taaskasutusega maailma päästa?“. Tund on mõeldud esimese kooliastme õpilastele ning selle kaudu saab õpilane teada taaskasutusest ning mida ja kuidas olemasolevatest asjadest valmistada.
Link: <https://etunnid.tagasikooli.ee/e-tund/kuidas-taaskasutusega-maailma-paasta-2/>
3. Kimmo Ploompuu ja Krista Kibbar „Milline näeb välja tööpäev pangas?“. Tund on mõeldud esimese kooliastme õpilastele ning selle kaudu saab õpilane tutvuda erinevate ametitega ja arutleda enda eelistuste üle elukutsete osas.
Link: <https://etunnid.tagasikooli.ee/e-tund/milline-naeb-valja-toopaev-pangas-swedbank/>

Peatükid õpikutest ja tööraamatutest

1. klassile

1. Sirje Toomla ja Jaanus Vaiksoo „Ilus emakeel. 1. klassi eesti keele õpik“. Koolibri.
  - Peatükid „Kollase autopõrnika oma raha“, „Taskuraha“
2. Janno Põldma, Heiki Ernits ja Heli Prii „Aabits“. Maurus.
  - Peatükk „Töö kiidab tegijat“
3. Tiina Lõhmus ja Malle Saks „Matemaatika tööraamat 1. klassile“. Avita.
  - Peatükid „Raha (1)“, „Raha (2)“
4. Kaie Kubri, Anu Palu ja Marika Vares „Matemaatika tööraamat 1. klassile“. Koolibri.
  - Peatükk „Euro ja sent“
5. Mare Kabel, Helju Kadakas, Janno Põldma ja Heiki Ernits „Matemaatika tööraamat 1. klassile, II osa“. Maurus.
  - Peatükid „Rahaühikud“, „Kuidas töö, nõnda palk“, „Raha ja rumal ei seisa kaua koos“
6. Regina Reinup ja Elina Sildre „Jutulinna matemaatika tööraamat 1. klassile. Talv“. Maurus.
  - Peatükk „Arvutame rahaga“
7. Kaja Belials „Matemaatika 1. klassile, III osa“. Skriibus.
  - Peatükid „Euro ja sent“, „Rahaarvutused“

8. Kaja Belials „Matemaatika 1. klassile, IV osa“. Skriibus.
  - Peatükid „Euro ja sent (1.)“, „Euro ja sent (2.)“
9. Liina Haring, Pille Arnek, Kerli Ever, Marju Kõivupuu ja Neeme Reest „Inimeseõpetus algklassidele, I osa“. Avita.
  - Peatükid „Kuninga rahakukkur“, „Raha, asjad ja valikud“
10. Maarja Hallik ja Aivar Kriiska „Loodusõpetus 1. klassile“. Avita.
  - Peatükk „Asjad“
11. Helen Hiiemaa, Liisi Kasuk ja Brit Peensoo „Loodusõpetus 1. klassile“. Avita.
  - Peatükk „Asjad“
12. Pille Arnek, Annika Markson, Kerri Gertrud Mikli, Brit Peensoo, Malle Saks ja Astra Tuuna „Minu väike kallis planeet“. Avita.
  - Peatükid „Mis saab jäätmetest?“, „Tarbimine ja pakendid“, „Taastuvad energiaallikad“, „Hoiame elektrit kokku“, „Maailma rikkus ja ebavõrdsus“, „Prügi ookeanis ja mageveevarud“

2. klassile

1. Anneli Saro, Airi Kuusk, Kätlin Vainola ja Pille Arnek „Eesti keele õpik 2. klassile“. Avita.
  - Peatükid „Kas internet on ohtlik?“, „Kuidas saada vingeks arvutikasutajaks?“, „Vollli arvuti“, „Arutlustund. Arvutiga või ilma?“, „Arutlustund. Roheline eluviis“, „Arutlustund. Mis on õnn?“
2. Ene Jundas, Riina Kippak, Krista Kumberg ja Siivi Põder „Ilus emakeel. 2. klassi eesti keele õpik“. Koolibri.
  - Peatükid „Õnn“, „Lauri emadepäeva kingitus“
3. Kaie Kubri, Anu Palu ja Marika Vares „Matemaatika tööraamat 2. klassile“. Koolibri.
  - Peatükk „Arvutused rahaga“
4. Kaja Belials „Matemaatika 2. klassile, I osa“. Skriibus.
  - Peatükid „Euro ja sent“, „Harjutame“
5. Kaja Belials „Matemaatika 2. klassile, IV osa“. Skriibus.
  - Peatükk „Taskuraha“
6. Liina Haring, Pille Arnek, Kerli Ever, Marju Kõivupuu ja Neeme Reest „Inimeseõpetus algklassidele, I osa“. Avita.
  - Peatükid „Kuninga rahakukkur“, „Raha, asjad ja valikud“
7. Riina Kippak, Anne Kloren, Ene Kulderknup ja Kaja Peetris „2. klassi inimeseõpetuse tööraamat“. Koolibri.

- Peatükid „Asja väärtus ja hind“, „Mina looduses“, „Kuidas olla säästlik?“
8. Evelin Sulaoja, Tiina Stamm, Kätlin Vainola ja Elina Sildre „Inimeseõpetuse tööraamat 2. klassile“. Maurus.
- Peatükid „Asjade väärtus teiste väärtuste seas“, „Eesti rikkus“
9. Kristi Rahn „Inimeseõpetuse tööraamat 2. klassile, I osa“. Skriibus.
- Peatükk „Erinevad ametid“
10. Kristi Rahn „Inimeseõpetuse tööraamat 2. klassile, II osa“. Skriibus.
- Peatükid „Uued asjad“, „Vanad asjad“, „Asjade hoidmine“
11. Tiina Elvisto, Vahur Laug, Maarja Hallik ja Aivar Kriiska „Loodus- ja inimeseõpetus 2. klassile“. Avita.
- Peatükid „Vabrik“, „Turg“, „Raha“, „Kust asjad tulevad?“, „Materjalid ja taaskasutus“
12. Pille Arnek, Annika Markson, Kerri Gertrud Mikli, Brit Peensoo, Malle Saks ja Astra Tuuna „Minu väike kallis planeet“. Avita.
- Peatükid „Mis saab jäätmetest?“, „Tarbimine ja pakendid“, „Taastuvad energiaallikad“, „Hoiame elektrit kokku“, „Maailma rikkus ja ebavõrdsus“, „Prügi ookeanis ja mageveevarud“

3. klassile

1. Tiiu Kiveste ja Elma Künnapas „Ilus emakeel. 3. klassi eesti keele õpik“. Koolibri.
- Peatükid „Rahalaul“, „Raha minu elus“, „Ausalt teenitud münt“
2. Ene Kulderknup, Riina Kippak, Anne Kloren ja Kaja Peetris „3. klassi inimeseõpetuse õpik“. Koolibri.
- Peatükid „Töö ja raha“, „Reklaam ja asjad“, „Internetimaailm“, „Keskkonnasõbralik eluviis“
3. Riina Meidla ja Ülle Säälük „Inimeseõpetuse tööraamat 3. klassile“. Maurus.
- Peatükid „Reklaam ja selle mõju“, „Mäng ja õppimine“, „Õppimine ja töö: elukutsed“, „Raha ja vastutus“
4. Vilja Vendelin-Reigo „Inimeseõpetuse õpik 3. klassile“. Skriibus.
- Peatükid „Reklaam, teave ja teabekanalid“, „Raha teenimine, kulutamine, hoidmine ja laenamine“, „Raha ja vastutus“, „Oma kulutuste planeerimine“
5. Margit Rüsse „Inimeseõpetuse õpik 3. klassile“. Skriibus.
- Peatükid „Huviala. Elukutse“, „Reklaam“, „Raha. Kulutamine. Säästmine“
6. Tiina Elvisto, Maarja Hallik, Aivar Kriiska, Kristi Pumbo, Tanel Mazur ja Henn Voolaid „Loodus- ja inimeseõpetuse õpik 3. klassile“. Avita.

- Peatükid „Reklaam“, „Internet“
7. Helen Hiiemaa, Brit Peensoo ja Henn Voolaid „Loodusõpetus 3. klassile“. Avita.
- Peatükk „Inimene ja loodus“
8. Pille Arnek, Annika Markson, Kerri Gertrud Mikli, Brit Peensoo, Malle Saks ja Astra Tuuna „Minu väike kallis planeet“. Avita.
- Peatükid „Mis saab jäätmetest?“, „Tarbimine ja pakendid“, „Taastuvad energiaallikad“, „Hoiame elektrit kokku“, „Maailma rikkus ja ebavõrdsus“, „Prügi ookeanis ja mageveevarud“

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Pärli Pärn,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Klassiõpetajate arvamused ja kogemused rahatarkuse õpetamisest I kooliastmes“, mille juhendajad on Aigi Kikkas ja Külli Hiimäe-Metsar, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Pärli Pärn

19.05.2023